

Het Zuidkwartier betreft het gebied ten zuiden van Bergen op Zoom, omfattende de plaatsen Hoogerheide, Huijbergen, Ossendrecht, Putte en Woensdrecht.

Tijding 1991 = 1

*Uitgave van de
heemkundekring
Het Luickwartier*

april 1991

Tijding 1991 - 1	Blz.
Inhoudsopgave.	Blz.
Doelstellingen van de Heemkundekring "Het Zuidkwartier".	3
Samenstelling Bestuur.	4
Enkele boerderijen op het oude Hoogerheide, deel I. C.J. van Opdorp, P.J. v.d. Bussche en E. Suykerbuyk.	5
De Vlucht, 1583 - 1593. R.J. van den Bergh.	16
Van wat verdween.... Deel IV. Café "Polderzicht" op Calfven. P.J. van de Bussche.	50
Oos Ostrechts Dialect, aanvulling A en B. D. en A. Hugens - Verbrugge.	68
Info-Werkgroepen	74

De kopie voor Tijding 1991 - 2 wordt verwacht uiterlijk
1 juli 1991. Die voor Tijding 1991 - 3 vóór 1 oktober
1991.

Inlichtingen betreffende het lidmaatschap kunnen
worden ingewonnen bij:

Mej. M. Bastiaanse, secretaresse intern
Tulpstraat 11
4645 CS Putte
Tel. 01645 - 2794.

Nadruk van of overname (ook van gedeelten) uit Tijding,
in welke vorm dan ook, is, zonder schriftelijke toe-
stemming van het bestuur en schrijvers der artikelen,
verboden.

Het Zuidkwartier aanvaardt geen enkele verantwoording
aangaande de stijl en de juistheid der artikelen, doch
laat deze geheel voor rekening van de ondertekenaars.

DOELSTELLING VAN DE HEEMKUNDEKRING "HET ZUIDKWARTIER"
opgericht 27 maart 1977

De Heemkundekring "Het Zuidkwartier" is een vereniging zonder winstgevende of politieke oogmerken. Ze neemt ten opzichte van alle instanties een neutrale houding aan.

Haar werkterrein omvat het grondgebied der Zuidwesthoek-gemeenten.

Zij stelt zich, met inachtneming van het bovenstaande, ten doel:

1. Het bevorderen van belangstelling op heemkundig gebied voor de omgeving, door het geven van voorlichting, het organiseren van lezingen, kursussen, ekskursies, tentoonstellingen en andere evenementen.
2. Het beoefenen en ter kennis brengen van de regionale geschiedenis, genealogie, antroponymie, topografie, toponymie, geologie, bodemkunde, waterhoudkunde en geomorfologie.
3. Het vastleggen van dialecten, al dan niet overgeleverde verhalen, rijmen, uitdrukkingen, enz.
4. Het stimuleren tot het in stand houden van oude gebruiken, ambachten en folkloristische activiteiten.
5. Het ijveren voor het behoud van waardevolle landschappen en bouwwerken en cultuur-historisch en heemkundig waardevolle zaken.
6. Het uitgeven van een periodiek aan haar leden en andere voorkomende publikaties.
7. Alles te doen of te bevorderen wat in een heemkundig kader te plaatsen valt.

Nieuwe leden kunnen zich voor 1991 opgeven d.m.v. storting van de jaarcontributie ad f 25,-- t.n.v. Penningmeester "Het Zuidkwartier" bij de Rabobank te Ossendrecht, nr. 14 05 21 437, of d.m.v. storting van f 25,-- op giro-nummer 276 04 67 t.n.v. Heemkundekring het Zuidkwartier, Aanwas 27, 4641 JE Ossendrecht.

SAMENSTELLING BESTUUR HEEMKUNDEKRING "HET ZUIDKWARTIER"

Dhr. L. Timmermans,
Duinstraat 36
4631 KV Hoogerheide.
Tel. 01646 - 12546

Voorzitter

Dhr. L. v.d. Bergh,
Aviolandalaan 29
4631 RP Hoogerheide.
Tel. 01646 - 13339

Vice-voorzitter

Mej. M. Bastiaanse,
Tulpstraat 11
4645 CS Putte.
Twl. 01645 - 2794

Secretaresse
Interne zaken

Dhr. J. Halters,
De Papaver 4
4631 AV Hoogerheide.
Tel. 01646 - 15509

Secretaris
Externe zaken

Dhr. A. Mattheussens,
Aanwas 27
4641 JG Ossendrecht.
Tel. 01647 - 2662

Penningmeester

Mevr. M. Beens - van Beeck,
Koppelstraat 3
4645 RD Putte.
Tel. 01645 - 2581

Bestuurslid

Dhr. J. van Loon,
Kon. Wilhelminastraat 22
4641 GS Ossendrecht
Tel. 01647 - 2782

Bestuurslid

Dhr. A. Suykerbuyk,
Bergsestraat 21
4635 RD Huijbergen
Tel. 01644 - 2391

Bestuurslid

Losse nummers van de "Tijding" zijn verkrijgbaar voor de prijs van f 7,-- per stuk (1987 - 1 à f 8,--) bij de Heer A. van Pul, Duinstraat 40, 4631 KV Hoogerheide, Tel. 01646 - 13423.

ENKELE BOERDERIJEN OP HET OUDE HOOGERHEIDE DEEL I

In ons vorige artikel in "Tijding" 1990-3 hebben wij onze tocht door de Noordpolder aan het Marktje in Woensdrecht afgesloten. We zijn toen via het Koepeltje weer terug gekomen op 't hoog in Hoogerheide.

We staan nu op de Ossendrechtseweg en eigenlijk in het hart van het oude Hoogerheide.

In het verleden stonden aan de westkant van de Ossendrechtseweg verschillende boerderijen, o.a. Klein Antwerpen. Deze hofstede, met herberg, verdween met de aanleg van de Scheldeweg in de jaren zestig.

De hoeve "Aan de IJpenbomen", gelegen tegen de grens met Ossendrecht, verdween in ± 1903, toen de familie Jacobs ter plaatse een steenfabriek ging bouwen.

En tenslotte de boerderij van de familie Bolders.

Het is deze enige en thans zeker de oudste boerderij op Hoogerheidens grondgebied, die we in dit artikel willen behandelen.

Het grondgebied van Hoogerheide en de daarop gelegen boerderijen en woningen waren in het verleden grotendeels in handen van de Heren van Hoogerheide.

Een overzicht vanaf 1555 over de Heren, die eigenaar waren van Hoogerheide, geven we hieronder.

Vanaf 1555 Pieter 't-Seeraerts; hij verkoopt in 1573 aan een rijke Antwerpse handelaar, Thomas Betten. Een dochter van Thomas Betten, Maria, huwt met Walraven Hack en zij worden in 1599 de nieuwe eigenaren van een groot deel van Hoogerheide, behalve van de hofstede "De Drij Snoecken". 1)

Het gebied van Hoogerheide heeft door de 80-jarige oorlog veel geleden van plunderingen, brandstichting, ziekten en is zelfs 10 à 20 jaar geheel ontvolkt geweest.

Gedeeltelijke transcriptie van de Notariële akte:

"Wij dese onderteeckend hebbende bekennen
midts desen ontfangen te hebben van heer
Walraven Hack, heere van Hoogerheyden ierst
de somme van seventig gulden ter Causen
der affgebrande hoffstede genaamt"de
dry snoecken"en de noch de somme van 68 gulden
oock ter causen van twee partijkens lants
enz. enz.
In teecken der waerheijt etc.
desen tweeden dach september anno 1616."

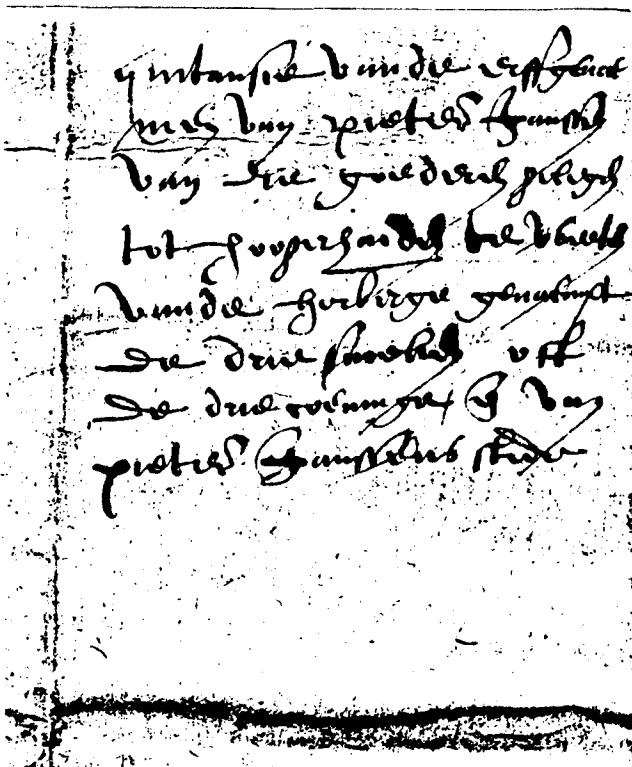
(De ondertekenaars konden hun eigen naam niet schrijven
en ondertekenden met een figuurtje en niet, zoals ve-
len, met een kruisje.)

"Dit is het handmerk van Jan van Laer

Dit is het handmerk van Cornelis Geerts

Dit is het handmerk van Bastiaan van Meekeren(?)

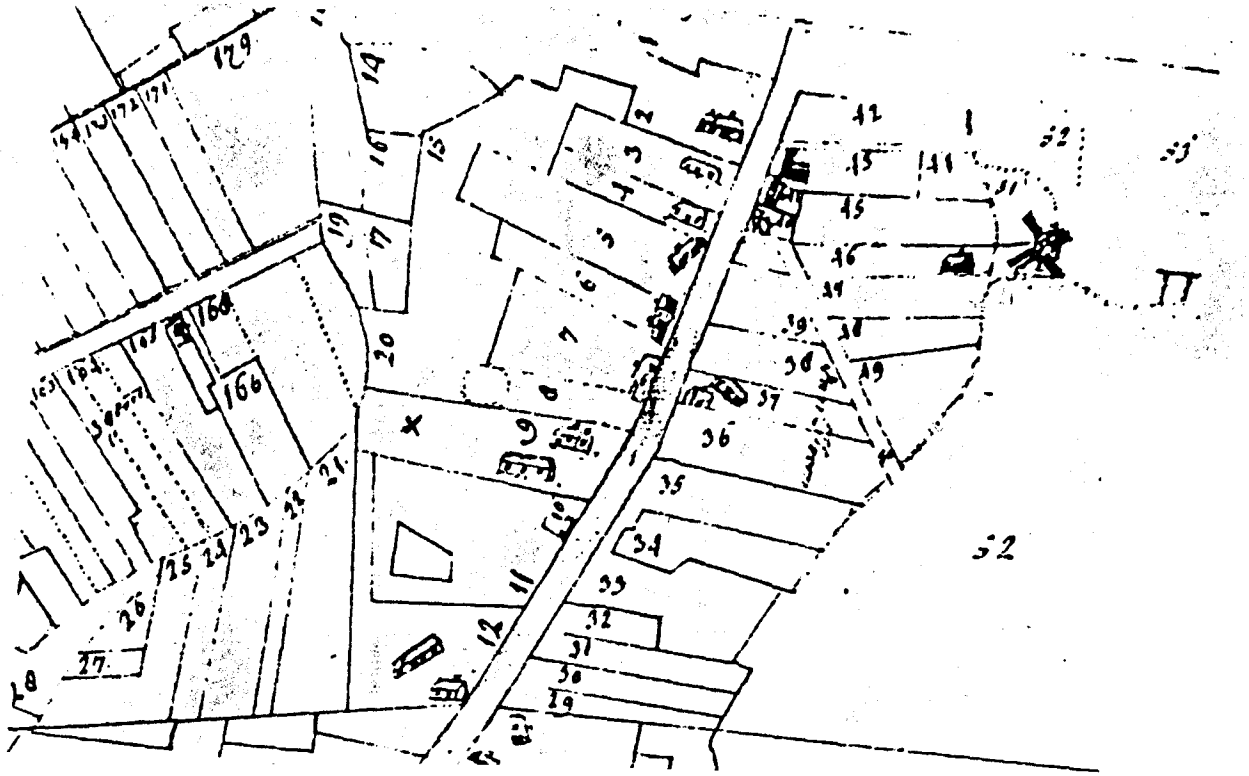
W. Hemdelroy, notaris."

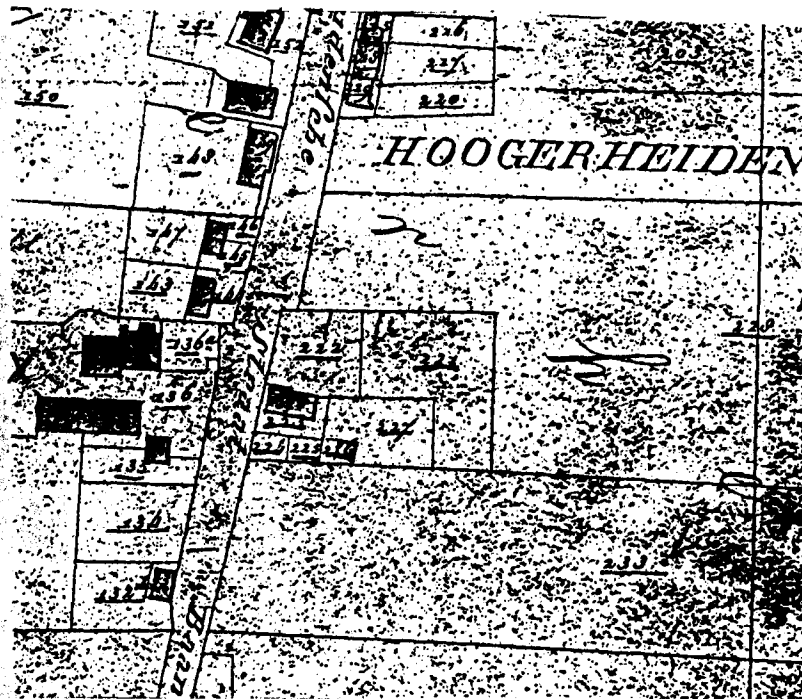
Quitantie van de erfgenaame
van Pieter Janssen
van die goederen gelegen
tot Hoogerheide te weten
van de drie snoecken ende
van Pieter Janssen stede.

Transcriptie van de kwi-
tantie:

"Quitantie van de erf-
genaame van Pieter Jans-
sen van die goederen
gelegen tot Hoogerheide,
te weten van de herber-
ge genaemt de drie
snoecken off de drie
coninge ende van Pieter
Janssen stede."

De situatie rond 1750.
Het perceel is gemerkt met een X.

De situatie rond 1830.
Het perceel is gemerkt met een X.

Na de oorlogshandelingen treffen de oude bewoners of hun erfgenamen vermoedelijk een verwoest of gedeeltelijk verwoest herenhuisje, met herberg, en hofstede aan. De wederopbouw wordt weer aangepakt door de erfgenamen van Pieter Janssen.

Een aantal jaren later brandt de hofstede af. De erfgenaam, waarschijnlijk Corn. Geerts, verkoopt op 2 september 1616 de afgebrande hoeve "De Dry Snoecken" voor de som van 70 gulden aan Walraven Hack. 2)

De hoeve en herberg worden in de notariële akte van 2 september 1616 genoemd "De Dry Snoecken" of "De Dry Coninge". 3)

In 1622 wordt bij een van de vele belegeringen van Bergen op Zoom het kleine herenhuis verwoest, en wordt de hofstede genoemd "De Oude Hoeve", of "De Hoeve aan de Lindebomen".

Rond 1634 wordt Pieter Hack Heer van Hoogerheide en tevens eigenaar van de hofstede "De Dry Snoecken" of "De Dry Coninge". Een dochter van Pieter Hack, Maria, huwt met Jan Baptist van Aerssen. Deze Van Aerssens blijven tot 1761 Heren van Hoogerheide en van "De Oude Hofstede". Jammer genoeg kunnen we vanaf deze datum geen pachters vinden i.v.m. het ontbreken van het cijnsregister van Hoogerheide in de archieven.

In 1761 worden de bezittingen van de familie Van Aerssen verkocht aan de Markies van Bergen op Zoom en wordt in de verkoopakte gesproken van "den ouden Hoff off de hoeve aan de Lindebomen". 3) (Zie situatietekening 1) De Markies van Bergen op Zoom is de laatste "bezitter" geweest van Hoogerheide. Met de komst van Napoleon komt er een eind aan het feodale tijdperk en breekt er langzaam een meer democratische maatschappijvorm aan.

In 1797 wordt Corn. Matheussens de nieuwe eigenaar van de boerderij en na hem respectievelijk Jac. Matheussens,

Foto links:

De familie Bolders ten
tijde van de 1e W.O.
1914-1918.

De bovenste rij van links
naar rechts:
Fonske Bolders, 'n mili-
tair en Boutje Bolders.

De onderste rij:
Mie Smits en Jan Bolders.

Foto rechts:

Het echtpaar Piet (Boutje)
Bolders en Marie Vos.

Adam Dekkers en ene Looyen.

Vanaf 1885 is de familie Kramp uit Antwerpen eigenaar en heeft er tevens een verbouwing plaats.

In 1903 wordt voor zeer korte tijd Gerardus Joh. Franc. Jaspers eigenaar, doch in datzelfde jaar is Ant. Jacobs de nieuwe bezitter.

1903 is het jaar dat de eerste Bolders komt boeren op "Den Ouden Hofstede" en wel Jan Bolders (1871 - 1943) en zijn vrouw Maria Smits (1871 - 1957).

Zij pachten de boerderij van Ant. Jacobs en blijven tot 1924 het bedrijf runnen.

"Boutje" (Piet) Bolders (1897 - 1966) en zijn vrouw Marie Vos (1899 - 1976) nemen in 1924 het roer in handen. Op hun gemengd bedrijf stond een grote stal of schuur, die tussen 1935 en 1944 gebruikt werd voor het stallen van \pm 200 schapen. Deze schapen waren eigendom van ene Dieleman of Tieleman. "Boutje" Bolders verzorgde de schapen: strooien en voeren, hetgeen ook weer flink wat mest opleverde, wat bij een boer toen nog zeer welkom was. Louis van Lookes (Bolders) en Kees Zandee waren de schaapwachters en ze trokken, als het weer het toeliet, met de schapen de polder is.

Fons Bolders, een ongetrouwde broer van "Boutje" Bolders, heeft tot \pm 1945 ook op de boerderij meegewerkt.

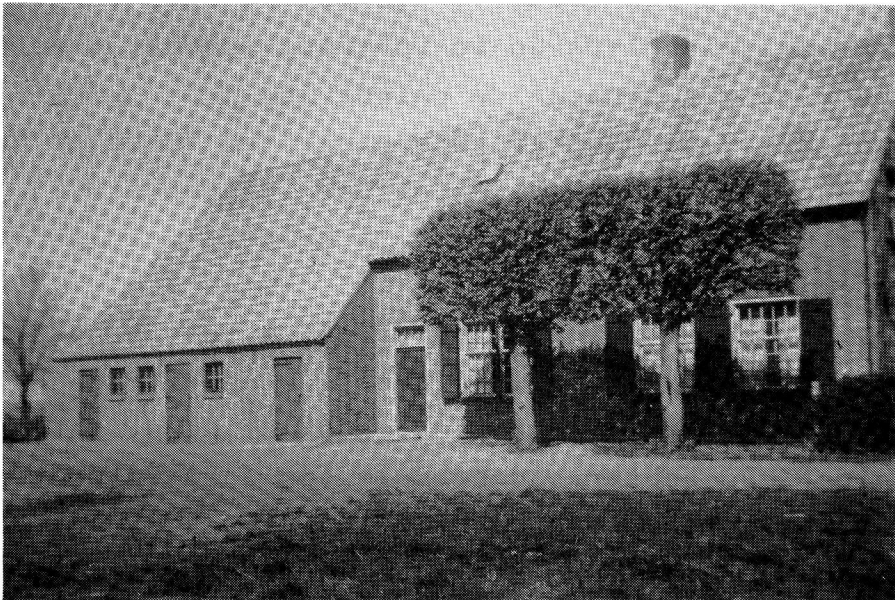
De 2e W.O. heeft voor de familie Bolders weinig prettige herinneringen nagelaten.

Janus, de oudste zoon van "Boutje", werd tijdens een beschieting op 9 oktober 1944 door een scherf aan het oog geraakt, waardoor hij aan één oog blind werd. Het noodlot bleef hem achtervolgen. Ruim een jaar later, op 14 december 1945, reed Janus met paard en kar om hout nabij "de Grote Meer". Tijdens deze rit reed hij op een mijn, waardoor hij zo zwaar gewond raakte, dat hij aan de gevolgen overleed.

Ook oorlogsschade bleef hen niet gespaard; de grote

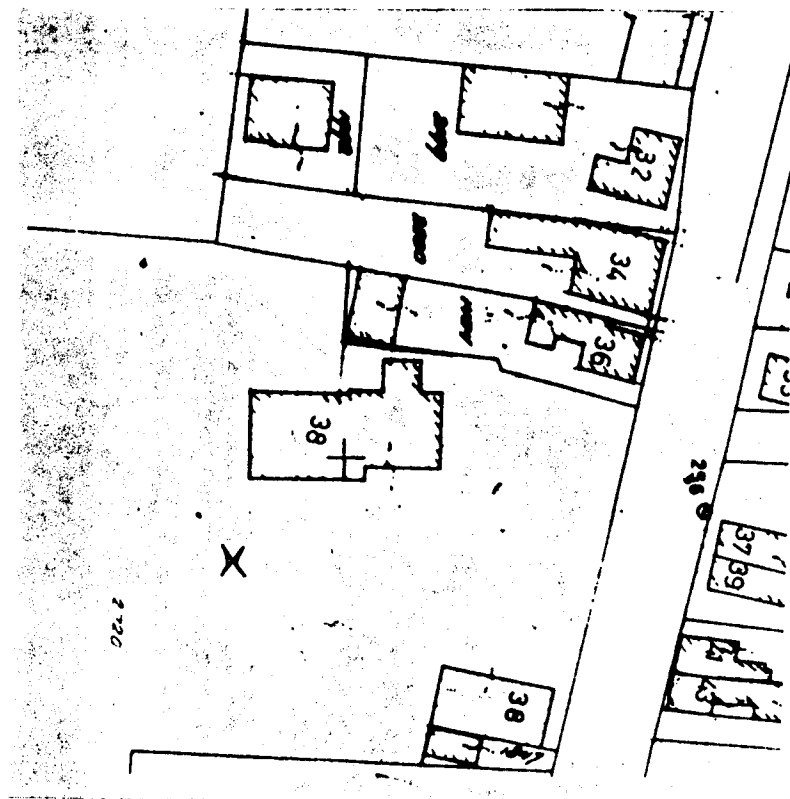
Boerderij "De Drij Snoecken".
Vóór de boerderij het pad naar 't Laag.

De boerderij in de huidige staat.

stal brandde in 1944 af.

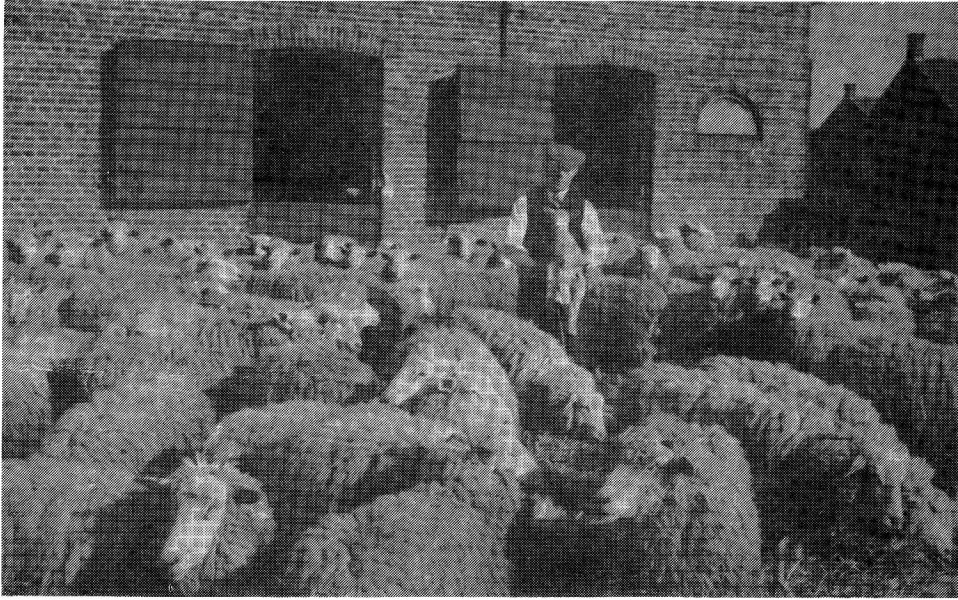
Na de oorlog en na het herstel van de schade boert "Boutje" door tot 1960. In dat jaar komt de familie Gerard Bolders - Koolen op de boerderij. Ze boeren zo goed dat ze in 1977 de boerderij kopen van Theofiel Jacobs.

De situatie rond 1975.
Het perceel dat is gemerkt met een X.

In het verleden is er veel gebruik gemaakt van de gelegenheid om via een pad over de "werf" van de boerderij naar 't Laag en de polders te gaan. Anders moest men omrijden of lopen via de Zandstraat of Onderstal, wat een grote omweg was.

Een bijzonderheid bij de boerderij van de familie Bolders is, dat alle activiteiten met landbouwvoertuigen en vee plaats kunnen vinden via 't Laag of de achterzijde. Hun boerderij is gelegen aan de Ossendrechtseweg 38 te Hoogerheide.

"Boutje" Bolders te midden van de schapen.

De achterkant van de boerderij "De Drij Snoecken".
Duidelijk is de grote bakoven te zien.

BRONNEN.

1. A.R.R. Gemeente-archief Bergen op Zoom, inv. nrs.
593, 613 en 2591.
2. A.R.R. Gemeente-archief Bergen op Zoom, inv. nr. 2887.
3. Gemeente-archief Woensdrecht te Zevenbergen, inv.
nr. 607.

De schrijvers danken de familie Bolders voor hun welwillende medewerking en voor het beschikbaar stellen van diverse foto's.

Hoogerheide, februari 1991. De werkgroep Toponymie:
C. van Opdorp
P.J. van de Bussche en
E. Suykerbuyk.

DE VLUCHT 1583-1593

"...omme de quade tijden dier waren want alsdoen het platlant verlopen was ende niet eenen mens daer en was woonende ende onseker was wanneer dat daer iet van soude connen comen." 1)

In de vele publicaties die in de loop van de voorbije jaren zijn verschenen, handelend, of deels handelend, over de gebeurtenissen in en rond Bergen op Zoom in de laatste decennia van de 16e eeuw, wordt vaak, zij het meestal zijdelings, gewezen op de massale leegloop van het platteland. Een vlucht, zoals we deze leegloop wel kunnen noemen, die begon in 1583 en zou duren tot omstreeks 1593. Al mogen we aannemen dat er ook buiten deze genoemde periode mensen zijn geweest die het zekere voor het onzekere hebben genomen.

De reden voor het slechts zijdelings aanroeren van deze, voor de toenmalige bevolking toch zeer ingrijpende gebeurtenis, zou het gemis of de verbrokkeldheid van het noodzakelijke bronnenmateriaal kunnen zijn. Geen wonder als men beseft dat door de verwoesting op het platteland veel registers en andere informatiebronnen verloren zijn gegaan en er in de dorpen die verlaten werden vanaf dat moment niets meer werd opgeschreven.

In dit mankeren aan voldoende informatiebronnen, een probleem dat W. Juten al in 1896 aanroert als hij Birons legertocht in het Markiezaat beschrijft, is, mede door de steeds betere bereikbaarheid van de archieven, een verandering ten goede opgetreden.

Een voorbeeld van zo een gevonden informatiebron vormen de rekeningen van de rentmeester van de Markies, zij het dat die, wat het Zuidkwartier betreft, ook niet verder

gaan dan de periode 1583-1584. Het is een bron waar ook door W. van Ham op wordt gewezen in zijn artikel: Van markiezaat en regio. 2)

Met behulp van deze en nog enkele andere, nog niet eerder gebruikte, bronnen en zeer zeker ook met de hulp van reeds eerder gepubliceerd werk zullen we trachten ons een beeld te vormen van de gebeurtenissen in en rond de dorpen in het voormalige Zuidkwartier gedurende de laatste twee decennia van de 16e eeuw.

Waarom en wanneer vluchtte men weg, waarheen vluchtte men, wanneer kwam men terug en wie kwamen er terug?

DE POLITIEKE SITUATIE.

Bij het afsluiten van de pacificatie van Gent, 8 november 1576, werd door de afgevaardigden besloten dat alle vreemde troepen in de Nederlanden dienden te verdwijnen. In het voorjaar van 1577 vertrokken de Spanjaarden, maar de andere troepen, voornamelijk Walen en Duitsers, bleven. Ook de vendels die in Bergen op Zoom en haar omgeving lagen.

Omdat de Staten-Generaal het niet raadzaam achtten dat de stad in de macht van de Spaanse koning bleef, werd aan de heer van Champigney bevel gegeven om tegen de nog resterende troepen van de Spaanse regering op te trekken. Met vijf vendels soldaten en één vendel ruitery werd het kasteel van Wouw bestormd, dat na enkele dagen, op 4 augustus 1577, door de ritmeester Elias le Lion werd ingenomen.

Bij de twee vendels van kolonel Fugger, die al geruime tijd in Bergen op Zoom lagen, had zich na de Spaanse furie nog een derde vendel gevoegd. De grotendeels gedemoraliseerde soldaten trachtten, buiten hun commandant om, een verdrag met Champigney te sluiten.

Voorgesteld werd dat, bij overgave, aan de twee eerder genoemde vendels hun achterstallige soldij zou worden

uitbetaald. Het derde vendel, dat met kolonel Fugger in Antwerpen aan de plundering had deelgenomen, werd alleen het leven geschonken op voorwaarde dat men de wapens inleverde en zij hun kolonel aan Champigney zouden uitleveren. Met deze voorwaarden gingen de soldaten accoord. De gevangen genomen kolonel werd vervolgens door Champigney naar Brussel overgebracht.

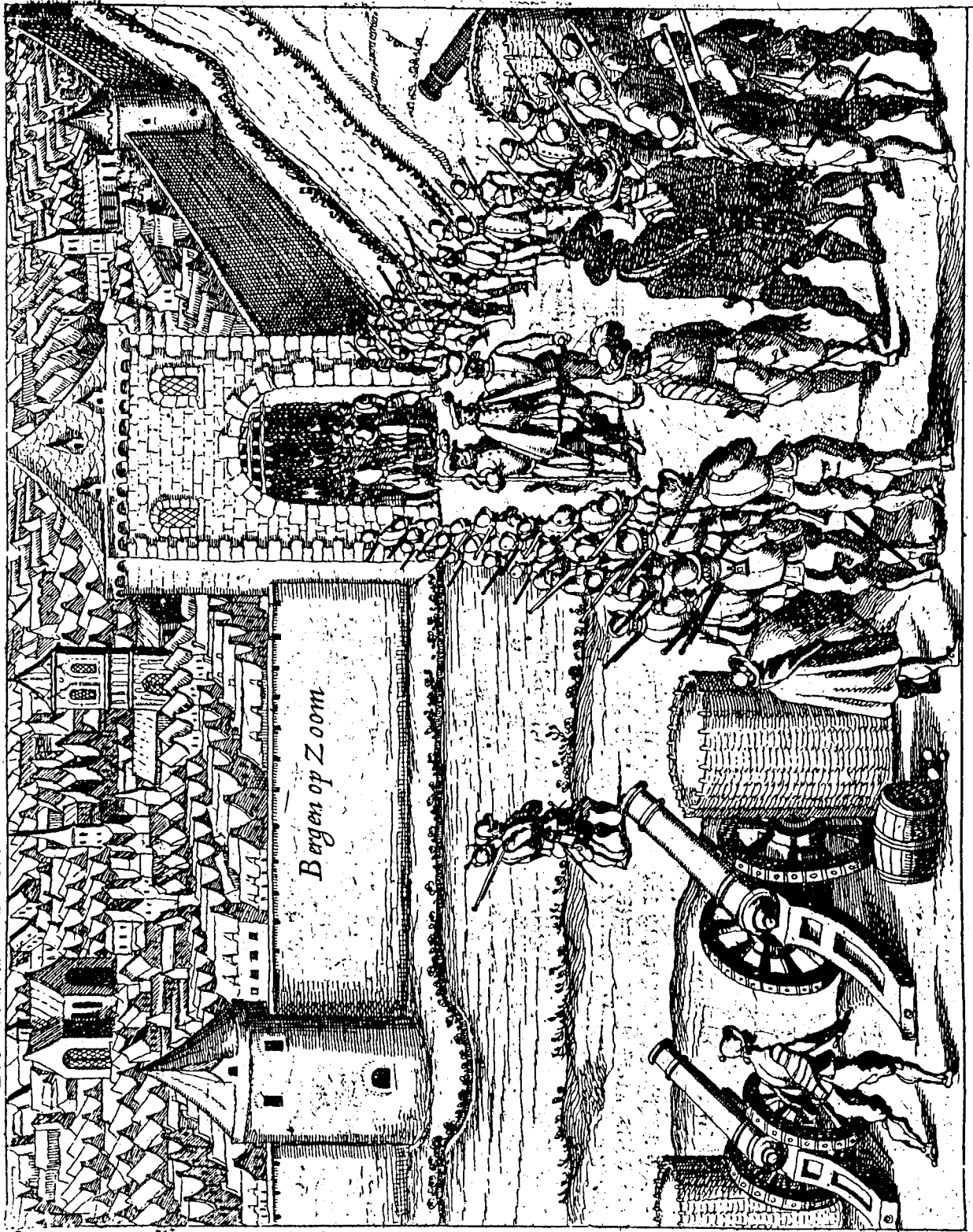
Slootmans schrijft: "Implecite is deze gebeurtenis van 9 augustus 1577 de overgang van Bergen op Zoom van Spaansche zijde, naar de partij van de Staten." 3)

De overgang van de stad naar de zijde van de Staten betekende dat zij instemde met datgene wat bij de Pacificatie van Gent bepaald was. Het had tevens tot gevolg dat het markiezaat terug kwam in de handen van de rechtmatige eigenaar: Margriet van Merode, de dan nog minderjarige, beeldschone dochter van een zuster van Jan IV. Op 4 februari 1578 huwde Margriet met Jan van Withem, baron van Boutershem, heer van Beersel. De plechtigheid vond plaats in de kapel boven de galerij van het Markiezenhof.

Haar voogd heeft dan inmiddels al een nieuw, zeker Statengezind, stadsbestuur aangesteld. 4)

Jan van Withem was "een groot vijant van de gereformeerde Religie." 5) Rogier beschrijft hem als "heftig anti-Spaans" 6) Kleijntjens en Slootmans zijn wat genuanceerder in hun oordeel en noemen hem "aanvankelijk niet zo Spaansgezind." 7)

26 februari 1578 werd in de vergadering van de Breede Raad, in tegenwoordigheid van de Markies, besloten om twee vendels soldaten uit Zeeland of Holland te laten komen. Het zou echter tot 22 juli 1579 duren eer het eerste vendel Zeeuwse troepen, een vendel van de gouverneur van Walcheren, in Bergen op Zoom arriveerde. De aanleiding vormde de val van Maastricht op 29 juni 1579.

Gevangenneming Carl Fugher voor de stad van Bergen op Zoom, Gem. Archief Bergen op Zoom, Fr. Hogenberg. inv. nr. A.G. 23b.

Om te voorkomen dat ook het strategisch gelegen Bergen op Zoom in handen van de Spanjaarden zou vallen, stelden de Prins en de Staten van Zeeland voor om, op hun kosten, twee vendels Zeeuwse soldaten in de stad te legeren.

De vroedschap ging met dit voorstel accoord. De Markies "nogtans nijet sonder swaericheijt". Op verzoek van zowel de Prins als de Markies werd een acte opgemaakt waarin duidelijk werd aangegeven waaraan de troepen zich moesten houden: de z.g. Satisfactie van 21 juli 1579. 8)

Een verzoek van de Prins van Oranje om een extra compagnie soldaten in de stad te mogen legeren, werd door de Raad goedgekeurd, maar was voor de Markies aanleiding om zich op 19 oktober 1580 terug te trekken op zijn kasteel te Wouw, "mits dat men alhier weer garnisoen inne wilde nemen, dwelck zijn Gen. verstonde te zijne ende te tenderen ten dimunitie van zijnder auctoriteijt". 9)

Langzamerhand zien we de stad geheel onder het gezag van de Generale Staten komen. 10)

Steeds weer brachten zij nieuwe troepen in de stad. Na een afdeling van de beruchte kapitein Bruges, arriveerde op 10 juli 1581, twee weken na de val van Breda (28 juli 1581), kolonel De la Garde met acht vendels Franse soldaten.

De stad zag zich voor de bijna onmogelijke opgaaf geplaatst om al deze militairen te huisvesten en te voeden. De hoge lasten deden veel burgers klagen. Anderen, de meer welgestelden onder hen, probeerden de stad te verlaten om op die manier de hoge belastingen te ontlopen.

Dan gebeurde er iets onverwachts.

De Markies, die steeds meer beseftte dat hij zijn stad ging verliezen, probeerde op 5 december 1581 via een verrassingsaanval de stad in handen te spelen van Parma:

"Den vijfden dach van december 1581 heeft heere Jan van Withem, Marquis van Berghen opden Zoom, Grave van Waelhain etc. bij assistentie van het volck vande coninck van

Spaengien ende de malcontenten des smorghens bij surprinse gepoocht inne te nemen zijne Stadt van Bergen voirs. .!11) Het werd een aanslag die "deur Godts genade ende cloeckheyt vande franchoisen" mislukte. 12)

Jan van Withem, die na deze mislukking openlijk de zijde van Parma koos, werd op 14 februari 1582 door de Staten-Generaal tot vijand van de Staat verklaard. Zijn in beslag genomen goederen schonk men aan Prins Willem van Oranje, die op dezelfde dag, 14 februari 1582, door de Staten-Generaal werd aangesteld tot nieuwe markies van Bergen op Zoom. 13)

HET PLATTELAND 1580 - 1583.

De toewijzing van het markiezaat aan de Prins van Oranje had een negatieve invloed op de toch al instabiele machtsverhouding in het betrokken gebied.

Enerzijds Jan van Withem, die de kant van Spanje had gekozen en zijn kasteel te Wouw als uitvalsbasis gebruikte om zijn belangen op het platteland te verdedigen.

Anderzijds de Staatse ruitery, die vanuit Bergen op Zoom opererend, op datzelfde platteland het gezag van de Prins en de Staten trachtte te vestigen. Dit is ook af te leiden uit de woorden van Arent van Dorp, die, als plaatsvervanger van Willem van Oranje, op 14 november 1582 bij de inhuldigingsplechtigheid de eed aflegde. Hij gaf de officieren en schepenbanken van de dorpen de boodschap dat zij voortaan in de naam van de Prins zouden regeren en voegde er aan toe: "Ick zoude alle de officiers van den platten lande mede ontboden hebben, om deselve in den dienst te continueeren, onder den behoorlickken eedt, maer sulcx en dient niet gedaen, zoe lang zij zitten onder 't gesach van den viant." 14)

Het is aannemelijk te veronderstellen dat bij de bevolking de drang om te vertrekken toenam, naarmate de oorlogshandelingen en de spanningen op het platteland, vooral

na de alteratie van Jan van Withem, zich uitbreidden.

Sporen van eerder oorlogsgeweld op het platteland vinden wij in Huijbergen, zoals een van de schaarse bronnen laat zien. 15)

Op 31 augustus 1580 stuurde de prior van het klooster van Huijbergen een smeekschrift naar Jan van Withem waarin hij verzocht om bijstand en bescherming. Het schrijven deed hij vergezeld gaan van een "soberen staet van inncomen.....".

"Sober" als gevolg van de oorlogshandelingen van dat moment, maar ook van die in de voorbije jaren.

Eind augustus woonden er in het klooster zes mensen, waaronder drie priesters, een leek, een kreupele man, en een zekere Ingelbert van Dielbeec "ontfanghen ter liefden van sijnder Gen. ende den prelaet van Tongerloo." Apart vermeld worden twee priesters die buiten woonden en terug mochten komen wanneer het hun beliefd. Het klooster had ook de zorg voor de armen van het dorp, die, bij gebrek aan andere voorzieningen, door de broeders van het klooster werden onderhouden.

Dat de kloosterlingen zeer direct met het oorlogsgebeuren zijn geconfronteerd, blijkt uit de volgende aantekeningen.

Een som van 408 Kar. gulden werd door hen betaald aan losgeld om twee, door de vrijbuiters gevangen genomen mensen, vrij te kopen: 400 Kar. gulden voor een priester en 8 Kar. gulden voor een niet nader genoemd iemand. Voor het loskopen van de priester moest 300 Kar. gulden worden geleend bij de Heer van Hoogerheide.

De Spanjaarden, die (in het verleden) binnen het kasteel van Antwerpen lagen, beroofden het klooster tot twee maal toe van haar graan en andere goederen. En een bende, genaamd "de Roijrox", bezocht het klooster in de dagen

na Pasen, enkele maanden voor het versturen van de brief aan de Markies, waarin om zijn hulp gevraagd werd. Zij namen "kelcke, misjuweelen ende anders" mee. 16)

De prior sluit zijn verhaal af met de mededeling dat de kerk is verbrand en alle ramen van het klooster "gebroocken ende gebriseert" zijn.

De vraag rijst of de aanvoerder van de "Roijrox" Elias le Lion geweest kan zijn. Door Juten genoemd als kapitein van een afdeling ruitery, bekend als de "roo ruijters". Oranje zou hem later, op 25 maart 1583, aanstellen tot drossaard van het Markiezaat van Bergen op Zoom. 17)

Door Gortter wordt Elias le Lion genoemd als kapitein van een compagnie, genaamd "de groenrokken". Deze compagnie werd in 1580 door de vijand verslagen. De nieuwe soldaten, (een afdeling ruitery?) die dan door Elias le Lion worden geworven, waren nogal muiltziek. 18)

Mogelijk waren zij de "Roijrox", de in rode jassen geklede troepen, die in 1580 het klooster beroofden.

We kennen Elias le Lion al als de man, die op 4 augustus 1577 het kasteel van Wouw bestormde en de gehele bezetting, op één man na, over de kling joeg.

Het relaas van de prior van het Huijbergse klooster is een van de weinige bronnen die ons informeren over de toestand op het platteland gedurende deze periode.

J.B. Krüger schrijft dat de kerk van Ossendrecht is verbrand in 1581, maar geeft niet aan waar hij deze informatie vandaan haalt. 19) Ook Slootmans is daarin niet zeker. 20)

Wat wij wel weten is dat de rentmeester van de Markies aan de pastoor van Ossendrecht, die volgens oude afspraken bij toerbeurt door de beide halfheren van Ossendrecht werd benoemd, 15 Kar. gulden betaalde voor het onderhoud van zijn "cure". 21)

Hij deed dit voor het laatst over de periode bamis 1581 - bamis 1582. In de daarop volgende rekening: bamis 1582 - bamis 1583 is deze post doorgehaald met de opmerking: "bij gebreke van betalinge geroyeert".

Over een vernielde of verbrande staat van de kerk in Ossendrecht wordt niet gesproken. De naam van de betreffende pastoor was Henricus Weldemans, "pastoir moderne aldaer".

Hoe verward, en soms ook gevaarlijk, de situatie op het platteland was, blijkt uit de inhoud van een akte van 12 maart 1583, waarin staat dat de Staten van Brabant toestemming verlenen aan de inwoners van Huijbergen, Ossendrecht en Woensdrecht, om in hun dorpen een burgerwacht te vormen. 22)

Een burgerwacht, die in dit geval, de mensen zowel overdag als 's nachts moest beschermen tegen aanvallen van vijandelijke soldaten. Maar ook tegen rovers, afpersers en straatrovers, die, onder het mom van soldaten te zijn, zich schuldig maakten aan plundering, beroving en andere gewelddadigheden.

Het is niet bekend of de burgerwacht nog heeft gefunctioneerd. Ze heeft in ieder geval de storm van geweld, die enkele weken later over het land raasde niet kunnen keren.

DE VLUCHT.

In 1896 verscheen in het tijdschrift Taxandria een artikel van de hand van W. Juten, dat handelde over de legertocht van maarschalk Biron en zijn troepen in het Markiezaat van Bergen op Zoom in 1583. 23)

Het is het relaas van een militaire campagne die startte op 23 april 1583. Een campagne die ongeveer drie maanden duurde, die in deze tijdspanne het hele Markiezaat in rep en roer zette en uiteindelijk, na een voor alle betrokken partijen teleurstellend verloop, verzandde in de omgeving van Bergen op Zoom.

Vanuit militair oogpunt gezien was het een mislukking. De gecombineerde legermacht van Franse en Staatse troepen (in totaal 8000 man voetvolk en 1200 ruiters) die op die bewuste datum, onder aanvoering van maarschalk Biron, vanuit Antwerpen richting Roosendaal vertrok, veroverde weliswaar op 8 mei het kasteel van Wouw, maar een treffen met de troepen van Parma voor de poorten van Steenberghe, 5 weken later, kostte 3000 man aan doden en gewonden. De tactische beslissing van Parma om het gevecht niet voort te zetten maar snel naar de Kempen terug te keren, kostte de Staten bovendien het verlies van Hoogstraten, dat door Parma, gebruikmakend van de zwakte van Biron, zonder veel moeite werd veroverd. De, door Juten vermeende, doelstelling: de zuivering van het Markiezaat van alle vreemde troepen, eventueel gevolgd door een verovering van Breda, werd bijlange na niet bereikt. 24)

Voor de Prins waren de resultaten teleurstellend, omdat hij zich in een van zijn belangrijkste drijfveren voor het voeren van deze veldtocht zag gedwarsboord: het zekerstellen van de inkomsten uit het Markiezaat, dat zijn eigen persoonlijk bezit was. 25) Inkomsten die verloren gingen, omdat ze terechtkwamen bij de gewezen markies, Jan van Withem. Daarbij geholpen door de soldaten van Parma, die het platteland doorkruisten en belasting inden in een gebied dat door Jan van Withem nog steeds als het zijne werd beschouwd.

Inkomsten die voor de Prins verloren bleven, omdat de militaire campagne van maarschalk Biron een massale leegloop van het platteland had veroorzaakt. Bovendien had Biron de bedreigende invloed van Parma en zijn troepen, zelfs na het verlies van hun steunpunt te Wouw, niet kunnen wegnemen.

Biron was de man die de hertog van Anjou het advies had

gegeven om een verrassingsaanval op Antwerpen te wagen, wat de "Franse furie" tot gevolg had. Nu als opperbevelhebber van een legermacht waarin nog talrijke lieden zaten die aan die beruchte plundering van Antwerpen hadden meegedaan en de praktijken van roof, moord en brandstichting nog niet waren verleerd, zoals spoedig zou blijken. Het was vooral de honger die de soldaten ertoe dreef om, al vrij snel na hun vertrek uit Antwerpen, de dorpen te gaan plunderen en haar inwoners te molesteren. Debet daaraan waren de tegenvallende voorraden in het, door het leger veroverde kasteel te Wouw; de toch al armoe-dige staat van de bevolking; het uitblijven van een aangepast "plan de campagne" dat de tot nietsdoen gedwongen soldaten alle tijd gaf om hun roofpraktijken uit te voeren en tot slot, maar zeker niet in het minst, de houding van de Staten.

De houding van de Staten, die niet of slechts schoorvoetend en dan nog met onvoldoende middelen, meewerkte om de tekorten aan voedsel en geld te verhelpen, staat hier zeker ter discussie. Juten schrijft: "Aan alles leed het leger gebrek: haver, brood, geld, niets stonden de Staten toe". 26)

Bemiddeling van de Prins had tot gevolg dat soms voedsel werd gestuurd. Maar dit kwam altijd te laat en was altijd te weinig. Na de gevechten bij Steenberg en trokken de soldaten, door de honger gedreven, naar Bergen op Zoom, waar de bakkers van de stad niets wilden leveren, omdat er geen geld voorhanden was. Biron bood aan om desnoods zijn zilverwerk te verkopen.

Op 2 (of 3) augustus, na een doelloos verblijf van ruim een maand in de omgeving van Bergen op Zoom, scheepten Biron en het restant van zijn troepen zich in om naar Calais te vertrekken. Door iedereen aan de kant gezet. Zonder geld en zonder voedsel. Verschillende soldaten moesten noodgedwongen hun paarden achterlaten.

Voor veel inwoners van het Markiezaat was alle ellende, die vooral deze veldtocht had veroorzaakt, de reden om voor lange tijd het platteland vaarwel te zeggen. Dit deden in het Zuidkwartier de inwoners van Huijbergen: "... wanneer alle hujslieden van het quartier voirs. hebben moeten henne hujsen verlaten, soo oijc deden den Prior ende sijne religieusen, die hennen cost hebben moeten gaen soecken in diverse plecken, soo ten bosch als int lant van Luijc". 27)

Dit deden tevens de inwoners van de andere dorpen, zoals zou blijken uit bronnen, die W. Juten bij het schrijven van zijn artikel miste.

DE REKENINGEN VAN DE RENTMEESTER.

"Floris vander Moelen, rentmeester onder genadichs heeren des Prince van Orangien als marquis van Berghen opten Zoom, over de quartieren van Borchvliet, Zuijtgeest ende dependentien". 28)

Aldus het opschrift van een register, waarin rentmeester Vander Moelen rekenschap aflegde van alle ontvangsten en uitgaven in het Zuidkwartier over de perioden bamis (1 oktober) 1581 - bamis 1582, bamis 1582 - bamis 1583 en bamis 1583 - bamis 1584.

Het register bevat belangrijke, zij het overwegend zakelijke, informatie over de situatie in de dorpen ten zuiden van Bergen op Zoom, zoals die was kort voor, tijdens en na de legertocht van Biron.

Het zijn vooral de openstaande bedragen en de verklaringen waarom deze bedragen niet geïnd konden worden, die ons enig inzicht geven in de situatie op het platteland, zoals die op dat moment, in 1583, in werkelijkheid was.

DE EERSTE REKENING, 1581 - 1582.

Het financiële verslag over deze periode maakt geen gewag van ernstige ongeregelheden.

Toch vond in dit jaar een belangrijke gebeurtenis plaats, die ook haar financiële consequenties had.

Zoals uit de aanhef van het register blijkt, geschiedde de verantwoording van inkomsten en uitgaven niet meer op last van Jan van Withem, maar op die van Willem van Oranje, de nieuwe Markies van Bergen op Zoom.

We zien hier een bevestiging van het op 12 februari genomen besluit van de Staten-Generaal om alle in beslag genomen goederen van Jan van Withem aan Willem van Oranje te schenken. Een beslissing, die de rentmeester Floris vander Moelen voor problemen zou stellen, zoals blijkt uit de door hem gemaakte aantekeningen.

Zo moest de opbrengst van de tienden van de Oostmoer als verloren worden beschouwd na de vaststelling dat Marinus Cornelissen, pachter van deze tienden, gedwongen was geweest om de pachtsom af te dragen aan Sander Willemsen rentmeester van Wouw (in dienst van de gewezen Markies Jan van Withem). De opbrengst van het bodemgeld in Borgvliet moest om dezelfde reden worden afgeschreven. 29)

Een opvallend feit is voorts de halvering van de gage van Henrick Weldeman, pastoor van Ossendrecht. Het bedrag werd teruggebracht tot de som van 15 Kar. gulden, "... den welcken mijne heeren die Staten van Brabant hebben gegundt in stede van 30 Kar. gulden tsiaers tot onderhoudenisse van zijn Cure". De reden waarom dit gebeurde wordt niet vermeld.

DE TWEDE REKENING, 1582 - 1583.

De woorden waarmee Floris vander Moelen zijn verzamellijst van alle openstaande, nog niet betaalde posten, of "partijen", zoals hij ze noemt, laat beginnen, tonen aan dat de rentmeester, tijdens de voorbereiding van de nieuwe jaarrekening, niet heeft vermoed, dat zes maanden later het oorlogsgeweld zo plotseling en zo desastreus zou toeslaan:

"... ende zijn bij desen rendant nijet ontfangen, deur dijen dat die debiteurs deur die verwoestinghe onder Bergen geschiet bijden leger aldaer desen zomer gelegen hebbende ende den garnisoene vanden stede, verstorven, verjaeght ende bedorven zijn, datmen oijck ten platten lande deur dijen daer nijemant en woont, nijet en heeft cunnen sitten om de partijen alhier gestelt te collecteren". 30)

De klacht van de rentmeester over de verwoestingen onder Bergen en de verwijzing naar het platteland, waar niemand meer woonde, zijn in feite mededelingen, die we gezien de voorgaande informatie, verwacht hadden hier tegen te komen. Het kon niet uitblijven. De aanhoudende strooptochten op het platteland moesten vroeg of laat ook de belangen van de rentmeester raken. Wat ze, in de vorm van straatarme en vaak gevluchte pachters, ook deden.

De dorpen die door hem niet bezocht konden worden om zijn "partijen" te innen, waren: Borgvliet, Zuidgeest, Hildernisse, Ossendrecht, Zandvliet en Putte.

Ook in de zuidelijke omgeving van Bergen op Zoom was de chaos dus compleet.

Over Woensdrecht, met name de molen daar, worden we apart geïnformeerd. Mattheus Gielissen, de pachter van de molen, had namelijk de euvele moed gehad om van de Franse troepen, die zijn molen in brand hadden gestoken, het niet verbrande ijzerwerk terug te kopen en deze waardevolle onderdelen vervolgens bij de heren van de Rekenkamer in Bergen op Zoom te bezorgen, "...voer welck ijserwerck ende mits den voirs. afgecomen brant de voirs. molenaer vanden voirs. pacht wordt gehouden voer ontslaghen". 31)

Hoe groot de totale schade was die het Franse leger had aangericht, wordt uitgebreid geschreven in de derde en laatste rekening.

DE DERDE REKENING, 1583 - 1584.

De derde en laatste rekening laat niet alleen de schade zien die in de voorgaande periode door het krijgsvolk werd aangericht. Ze wijst ons tevens, en dit bij herhaling, op het meest rampzalige effect van deze militaire campagne. Een campagne die amper drie maanden duurde, maar de bevolking voor jaren de streek deed ontvluchten.

Op de eerste pagina van de rekening, die begint met de ontvangsten op de Zuidgeest, staan in de marge enkele aantekeningen die tezamen een "fraai" beeld geven van de situatie tijdens en na deze periode.

".... ende is den audtitoers kennelijck dat mits de verwoestinghe van tgeheel landt van Berghen, beroovinghe van allen den huijslieden ende ingesetenen ende het onthouden vanden gantschen legele daer ontrent ende voer de slote van Wouwe, nijmandt aldaer huijs gehouden en heeft, noch alnoch en doet". 32)

Op de Zuidgeest werd door de rentmeester, met uitzondering van de verpachting van de visserij, in het jaar 1583 - 1584 niets ontvangen. Het onderhoud van het complete leger, zowel voor Bergen als voor het kasteel van Wouw liggend, had een blijvend vertrek van de bevolking tot gevolg.

Veel ontvangsten moesten worden afgedaan met de opmerking die we vaak zullen tegenkomen: "mits dat daer nijemant en woont, ergo en is daer nijet aff ontfangen".

Interessant is een tweede aantekening op dezelfde pagina, die de opvatting bevestigt dat er bij het plunderen geen onderscheid werd gemaakt tussen vriend of vijand: "... alzoë bij kennisse vanden auditoer nijemant aldaer en heeft connen blijven wonen, mits den onveijlicheijt van deze als dander zijde".

Ook in Putte waren de ontvangsten in 1583 - 1584 nihil:

".... alzoe daer nijemant en woont".

Te Hildernisse werd, met uitzondering van de visserij, niets ontvangen: "... mits het drijven vande landen (en) om redenen datter nijemant en woont".

In Ossendrecht werd niets ontvangen: "... maer alzoe daer nijemant en woont".

De molen van Ossendrecht werd in 1583, vermoedelijk in april, door het leger in brand gestoken. Letten we op de aantekening die hier bij de ontvangst van de windmolen staat: "...alsoe de molen noch wel 3 oft 4 maenden voer daffbranden nae tverantwoerden vanden lestvoergaende jaere gestaen heeft gehad". De pacht van de molen verliep Kerstmis '82 en werd door de pachter ook betaald. Tellen we bij dit tijdstip de 3 à 4 maanden, die de molen daarna nog gedraaid heeft, dan komen we uit in maart, waarschijnlijk april, het tijdstip dat de Franse en Staatse troepen uit Antwerpen vertrokken.

Pachters voor de tienden werden niet gevonden. Bovendien had het pachten van de nedertienden geen zin, omdat de polder geïnuundeerd was.

De verpachting van een wei genaamd: "Lokemoer", en een "bergh oft weije genaemt Maedeberch", bracht niets op, omdat de pachter Jan Matthijssen overleden was en de grond "ongebruïjct leght".

In Zandvliet werd de bamisschot niet ontvangen: ".... omdat er nijemant en woont".

In Borgvliet werd de capoen- en geldchijns niet ontvangen: "... dan alzoe de huijsen al zijn affgebrant ende den erven leech liggen".

De Wijngaardberg in Borgvliet bracht niets op, omdat het leger in de zomer van '83 te Borgvliet en onder Bergen

had gelegen en daardoor "tlant tongebruïjcke geworden is". Op de tienden in de Oostmoer en achter het dorp had niemand geboden, terwijl ook de overige posten niets opleverden, behalve de visserij en een perceel weiland. Andere percellen waren eveneens door het leger "tongebruïjcke" gemaakt. De hoogste ontvangst die de rentmeester dit jaar kon noteren, was een afrekening over de houtopstand te Borgvliet. Hoewel een groot deel van de bossen door de soldaten was beschadigd, kon er een overeenkomst gesloten worden met Philip Claessen over de vier bossen eike- en berkehout met een gezamenlijke grootte van ongeveer 20 gemeten, die Anthonis Janssen, molenmaker, in februari 1583 had ingezet voor 200 Kar. gulden. Maar: "... dan alzoë den legel terstont daernaë quam int quartier van Berghen ende dattet hem nijet doenlijck en was om te hacken ende daernaë den legel quam leggen te Borchvliet die welcke tvoirs. hout hier ende daer vuytgehackt ende tot tenten verbesight hebben, dat oijck die van de stad ende garnisoene alle dagen daer inne quamen hacken". 33)

Omdat blijkbaar iedereen in het bos aan het hakken was geslagen, onder andere voor het maken van tenten, werd door de rentmeester en Philip Claessen besloten om voor de som van 150 Kar. gulden het resterende hout geleidelijk aan tot mutserd te verwerken.

Al de lindebomen die langs de weg van Borgvliet naar Bergen op Zoom gestaan hadden, waren omgehakt om gebruikt te worden voor de fortificatie van de stad.

Omdat de bomen de stad "gegunt" waren, bracht ook deze post niets op voor de rentmeester.

De ontvangsten in Woensdrecht waren, om dezelfde reden als bij de andere dorpen, ook hier te verwaarlozen:

"... dan alzoë daer nijemant en woont".

Alleen de visserij, die gepacht was door Pieter van Thielen, samen met enkele andere vissers uit Antwerpen, bracht geld op.

Van een bos bij het dorp, genaamd "de Culberch", dat de uit Wouw afkomstige Adriaen Corneliss Munte gekocht had, kon de laatste betalingstermijn niet geïnd worden. Omdat de koper gestorven was, zijn kinderen "verloopen", en er in Woensdrecht geen wethouders te vinden waren om een onteigeningsprocedure te beginnen, iets wat overigens via het plakkaat van 4 januari 1584 verboden was.

Het totaal van de ontvangsten over het boekjaar 1583 - 1584 bedroeg de schamele som van 200 Kar. gulden, 10 st. en 12 m. Hiervan was een post van 150 Kar. gulden voor de bossen in Borgvliet en de rest de pachtopbrengsten van een perceel weiland, eveneens in Borgvliet, en visserijen in Woensdrecht, Zuidgeest, Hildernisse en weer Borgvliet.

Ter vergelijking: het totaal van de opbrengsten over het boekjaar 1581 - 1582, dat afgesloten werd op 1 oktober 1582, een half jaar voordat Biron met zijn leger het Markiezaat binnenmarcheerde, bedroeg 1.801 Kar. gulden, 5,5 st. en 2,5 m.

DE GROTE LEEGTE.

Het antwoord op de vraag waarom de dorpelingen in 1583 het platteland ontvluchtten, is ons inmiddels bekend. De steeds terugkerende verwijzing naar de wandaden van het Franse leger maakt duidelijk, wie als hoofdschuldige werd en wordt gezien.

Toch gebiedt de objectiviteit ons te zeggen dat de, in Staatse dienst vechtende, Franse troepen van Biron niet de enigen waren die zich schuldig maakten aan het molesteren en plunderen van de bevolking.

In dezelfde periode namen de strooptochten die werden gehouden door Staatse troepen die in Bergen op Zoom gelegerd waren zo een ernstige vorm aan, dat zelfs de magistraat zich zorgen begon te maken.

Een opvallend aspect daarbij is de systematische manier

waarop dit plunderen geschiedde en de medewerking die daaraan werd verleend door de legerleiding.

Het leidde op 14 mei 1583 tot een protest van het stadsbestuur bij de Staten, omdat de "zakelijke" werkwijze van kolonel Berwouts en zijn plunderende soldaten de voedselvoorziening van de stad in gevaar dreigde te brengen.

Binnen een straal van 10 kilometer rondom de stad was nauwelijks nog vee te bekennen: "... om zijn singulier aengaende den gestolen peerden, beesten, coren, greijnen, ende andere schamele luijden goeden die welcke zoo wel bijde soldaten van zijnen Regimente als andere gestolen gerooft ende alhier inder Stadt gebracht wordden, laetende (mits tgenijet vanden thienden penninghe die hij daer af is nemende) de zelve elders vervoeren, zoo datter vuijt dijer oirsaecken nijet een beeste binnen de sesse ende meer mijlen int ronde en mach overblijven waer doe int leste gebreck binnen deser Stadt geleden soude moghen wordden" 34)

De grootschaligheid van de plunderingen blijkt ook uit de inhoud van een plakkaat dat door de Staten werd uitgevaardigd op 6 oktober 1590. Alle garnizoenen, gelegerd langs de rivieren de Schelde en Eendracht, werden gewaarschuwd dat ze moesten stoppen met het afbreken van huizen, kerken en kastelen en het kappen van houtopstand. Een beslissing, waarop werd ingehaakt door het stadsbestuur van Bergen op Zoom, door reeds de volgende dag, 7 oktober 1590, nogmaals te verordonneren dat zij iedereen zou straffen, die het wagen zou om het hout te kopen dat door de soldaten was gekapt. Gekapt op zo een grondige wijze dat binnen 2 kilometer rond de stad geen hout meer te vinden was. Dit verbod gold tevens voor het kopen van materialen die de soldaten hadden verkregen door: "... aff te breken alle de kercken, torens, casteelen ende huijsen lanx henen

in alle dorpen staende, brengende die materialen daeraff opte voors. revieren met stapelen te coope.."35)

De, nu wat verbrokkelde, berichtgeving over de situatie op het platteland roept het beeld op van een totale leegte. Een gebied waar Spaanse en Staatse patrouilles elkaar beloerden, eventueel elkaar bestreden, maar waar men vooral bezig was om voedsel of buit te vergaren.

"Een verlaten streek waar geen burgers, kooplui of boeren wonen, die hulp kunnen geven", aldus Jacques de Corbisier, in 1589 commandant van het kasteel te Wouw. 36)

Commandant in dienst van Parma, omdat het kasteel op 17 januari 1587 door de toenmalige bevelhebber, de in Staatse dienst strijdende Fransman Marchant, voor de prijs van tienduizend gulden aan de Spaanse veldheer Parma was verkocht.

De verlatenheid van de streek en de tekorten aan voedsel, geld en munitie maakten het noodzakelijk dat de nieuwe commandant Jacques de Corbisier vanuit zijn kasteel in Wouw strooptochten moest organiseren, die vermoedelijk reikten tot onder de muren van Bergen op Zoom. Op 1 augustus 1589 trachtte het stadsbestuur van Bergen op Zoom namelijk een oplossing te vinden voor de steeds terugkerende problemen die de boeren ondervonden tijdens hun werk op de landerijen rondom de stad. Problemen die werden veroorzaakt door vijandelijke troepen: "... nemende de beesten, oock eenige bouwers gevanckelijk wechleijdende, ende mede sommige te plaetsen doot sijn gebleven als nu onlancx is geschiet..". 37)

Een oplossing werd gezocht in het inzetten van enkele ruiters en soldaten te voet, die de boeren, vooral tijdens het binnenhalen van de oogst, konden beschermen. Mits deze soldaten betaald zouden worden door de eigenaren of de gebruikers van de grond.

DE TOEVLUCHTSOORDEN.

Het brengt ons bij de vraag waar de bevolking al die tijd, tussen 1583 en 1593, bescherming heeft gezocht en gekregen.

Zijn er soms mensen geweest die richting Antwerpen zijn gevlucht en het beleg en de inname van deze stad van nabij hebben meegemaakt?

De val van deze machtige handelsstad, in de maand augustus van het jaar 1585, was een geweldige slag voor de Republiek. Maar ook een gebeurtenis die bij velen, daarbij doelend op de burgers van Bergen op Zoom, bange vragen moet hebben opgeroepen. Hoe lang kon het nog duren, eer Parma voor de stadsmuren van Bergen op Zoom zou verschijnen? En was de stad zo sterk dat zij een eventuele aanval zou kunnen weerstaan?

Zijn er ook gevluchte dorpelingsen geweest, die, samendrommend met de andere inwoners van Bergen op Zoom, op 13 september 1588, Parma en zijn troepen hebben zien naderen en met deze inwoners gedacht hebben: kan de stad het houden?

En waren zij, net als deze inwoners en het bestuur van de stad, ook zo opgetogen toen de Spanjaarden onverrichter zake weer vertrokken? Een stadsbestuur, dat haar vreugde over de goede afloop van de belegering kenbaar maakte in een brief aan de Staten, die aldus begon: "Alzoot den Heere almachtich (die geloeft ende gedanct moet wesen), belieft heeft ons vande belegeringe ende quaet voirnemen des vijants te verlossen. Wesende opten 12e ende 13e deser, ganschelick noot schanden van dese Stadt getrocken. Stekende in brant die groote menichte van huijsen, schuijren ende hutten bij hem voir de zelve Stadt gemaect ..." 38)

We weten uit reeds eerder aangehaalde bronnen dat de

broeders van het klooster in Huijbergen ver weg zijn getrokken. Diezelfde grote afstanden hebben vermoedelijk ook verschillende andere vluchtelingen afgelegd. Op zoek naar familie bij wie men onderdak en eventueel werk hoopte te vinden.

Dat veel mensen naar Bergen op Zoom zijn gevlucht, is iets wat vaststaat. Al van ouds was elke stad met haar bescherming biedende muren, poorten en andere vestingwerken de plaats waar de bevolking op het platteland naar toe vluchtte als men zich bedreigd voelde. Ook in dit geval hebben de mensen bescherming gezocht binnen de veilige stadsmuren, zoals blijkt uit de pogingen van het stadsbestuur om de daaruit voortvloeiende problemen op te lossen.

Op 22 mei 1583, het moment dat de verwarring vermoedelijk het grootst was, klaagden de inwoners van de stad dat "gevluchte lantluijden ende andere personen" zich niet alleen schuldig maakten aan het feit dat zij hun vee op de weilanden van de stadsbewoners lieten grazen, maar dat zij het ook nog waagden om het gras "vande zelve hunne weijden met groten hoopen af te snijden ende in sacken thujs te draghen ... ". 39)

Problemen, die een jaar later nog niet waren opgelost, gezien de herhaling van het verbod om dit te doen, gedateerd op 15 april 1584. 40)

Nog een verwijzing naar de aanwezigheid van gevluchte dorpelingen in de stad vinden we in een maatregel die door het stadsbestuur genomen werd op 8 augustus 1583. Op die dag werd via de stadsomroeper bekend gemaakt, dat alle inwoners van de stad, "oick allen lantluijden ende andere personen binnen des zelve gevlucht wesende", enkele dagen de tijd kregen om hun mest buiten de stad te brengen. Nalatigheid zou worden bestraft met een boete van 6 Kar. gulden. 41)

Of deze maatregel verband hield met het vertrek van maarschalk Biron en zijn troepen, een paar dagen eerder, is niet bekend.

Waar alle mensen naar toe getrokken zijn is niet met zekerheid te zeggen. Wat we wel weten is het tijdstip waarop men is teruggekomen.

DE TERUGKEER.

Op 24 oktober 1593 gaf Pierre Ernest graaf van Mansfelt de gevluchte inwoners van Ossendrecht, Putte, Hoogerheide en Woensdrecht de plechtige verzekering dat zij weer konden terugkeren naar hun dorpen, zonder dat hen bij die terugkeer, of tijdens hun verblijf aldaar, een haar gekrenkt zou worden: "... prenons et mettons en notre protection et sauvegarde les pouvres et miserables refuges des villages de Putte, Ossendrecht, Hoogerheide et Woensdrecht ctues dela le fort de Lillo, et resortans soubz le Marquisat de Berges ausquels avons permis ... de retourner respectivement chacun d'eux en sa paroische et a tous autres qui voudront la prende leur recidence ...".
42)

Deze uit naam van zijne Majesteit de Koning en dus van Spaanse zijde gedane belofte, werd niet alleen gegeven aan de voormalige inwoners van de genoemde dorpen. Ook zij die zich daar nieuw wilden vestigen, hoefden in de toekomst niet meer beducht te zijn voor het plunderen of vernielen van hun bezittingen.

Bovendien kregen de dorpingen te horen, dat zij voor een periode van zes jaar geen soldaten meer hoefden te huisvesten. Voorts werd aan alle inwoners beloofd dat er geen militaire belastingen of andere extra lasten zouden worden geheven.

Of de mensen nog zijn teruggegaan voor de winter van 1593 inviel, is niet bekend. Wel zien we dat er in 1595 weer pogingen gedaan werden om orde en regelmaat te scheppen in en rond de dorpen, gelegen in het Zuidkwartier.

Van de gemaect saken ghere, van goeder godes, ende
 vander droevens, ende bereytende van s' landt, vander lande ende
 gemeente der ghebruyden, en s' gemaect der ingesaten alder, dat
 van tot vander eeninghe en administracien van goet, dat en ingesien
 s' gheef gemaect in wort en s' beede godes, vns gemaect, dat
 van s' gemaect te bekenen van en s' bekenen, s' ghebruyden
 van s' gemaect vander gemaect en s' beede vander gemaect
 van s' gemaect ende gemaect, in s' gemaect vander gemaect
 te des by ons ondersteelt de gemaect van s' gemaect
 gemaect in d' gemaect

Van Thomas bekenen

Benoeming Jan Janssen tot schout, stadhouder en klerk. N.b. :de handtekening is van Thomas Bèthen.

EEN NIEUW BEGIN.

Op 23 juni 1595 maakte Thomas Bethen de inwoners van Hoogerheide en Ossendrecht erop attent dat hij Jan Janssen had benoemd en beëdigd "... omme aldaer te bedienen van onsen twegen, dofficien van Schouteth, Stadthoudere ende Clerck vander vierscharen van Ossendrecht ende Hoogerheijden ...". 43)

Met de nieuwe schout, stadhouder en klerk werd zeer waarschijnlijk Jan Janssen Hoochuijs bedoeld, die we in enkele van de voornoemde hoedanigheden nog vaker zullen tegenkomen.

Ruim een half jaar later, op 5 februari 1596, werd Henrick de Haze belast met de publicatie van de keuren van Ossendrecht. De officiële richtlijnen waar de inwoners van Ossendrecht zich in de toekomst aan dienden te houden. De bekendmaking van deze keuren geschiedde op de 24e maart 1596. "... ter volder straten van de gemeente van Ossendrecht...." 44)

Daarbij aanwezig waren de schepenen Sijmon Cornelissen, Willem Willemsen en Jan Mathijssen en de stadhouder Jan Janssen Hoochuijs.

Het is duidelijk dat, langzaam maar zeker, de situatie zich weer begon te normaliseren.

Langzaam maar zeker, omdat een memorie uit 1630 ons vertelt dat het niet altijd even gemakkelijk is gegaan.

Volgens de schrijver van deze memorie: "... heeft het dorpke (Hoogerheide) sedert den jaeren 1582 totten jaere 1600 leedich ende desert gelegen ende onbewoont van eenijge levende zielen. Als wanneer wederom drie ofte vier huijsgesinnen begonst hebben haer aldaer te neder te slaen, hebbende huttekens ofte huijskens aldaer ghemaeckt. Doch alsoo tvoorschreven dorp gelegen is recht op de passagije van Bergen voors., ende van alle zijden getravailleert werde. Soo hebben zij alle te samen weder-

om moeten verlopen involgen dat tvoors. dorp wederom dessert is blijven leggen ... ". 45)

Uit dit verhaal blijkt dat de drie, of vier huisgezinnen die zich in Hoogerheide gevestigd hadden, weer vertrokken, omdat het dorp, vanwege de vele passanten die er langs trokken, te onrustig en vermoedelijk te onveilig werd bevonden.

Een primaire, officiële bron vertelt ons dat er in 1599 zes huisgezinnen woonden in Hoogerheide. Als het deze gezinnen zijn geweest die om bovengenoemde redenen zijn vertrokken, wat heel goed mogelijk is, dan zou dit betekenen dat Hoogerheide langer "desert", of verlaten heeft gelegen dan wij vermoeden.

Van alle inwoners die terugkeerden naar Ossendrecht, Hoogerheide, Putte en Woensdrecht zijn ons de namen bekend van de mensen die zich in de twee eerstgenoemde plaatsen vestigden. De oudste lijst, die van Ossendrecht, werd gemaakt op 8 december 1596 en vermeldt de naam, de eventuele toenaam en de (oorspronkelijke) plaats van afkomst van iedere nieuwe bewoner. Een lijst die wij hieronder in zijn geheel laten volgen:

"Adriaen Janssen Voeghel van Ossendrecht
Heijndrick Jacopssen Visser van Ossendrecht
Jan Mathijssen de Jonghe van Ossendrecht
Willem Willemsen Boon van Ossendrecht
Jan Janssen Hoochuijs van Ossendrecht
Sijmon Cornelissen van Staebroeyck
Cornelis Stoffelssen van Hoogherheijden
Den voster Dignis Erasmus van Wemelinghe
Lauwereijs Janssen van Staebroeyck
Jeronimus Slachvelt, van joncxop in Ossendrecht gewoondt
Lenaert Cornelissen met Pieter Anthonissen, beide
woenende op een hoffste
Adriaen Bloom Pieter Abels van Calmthout
Willem van Ossen (?) van Tijgem
Item Domis Reijnierssen van Ossendrecht
Andries Dominicus van Westwesel.

De naergenoemineerde zijn die geen peerden oft koeijen en hebben oft noch geen huijsen om te woenen maer gaen aerbeijden ende zijn gecoemen uwt de omliggende dorpen, eerst:

Aernout de Claerck van Austenrae van Valckenborch
Pieter Heijndricxssen van Leerdael in Braebandt
Maerten de Coster van Antwerpen
Eewout Pierssen uwt Seelant, een out man sonder vrou
Luijck Maes van Sundaert, een out man sonder vrou."

De laatste opmerking geeft aan dat met de andere namen kennelijk gezinshoofden werden bedoeld. 46)

De stadhouders Jan Janssen Hoochuijs, die de bovenstaande lijst op 10 december indiende, werd enkele jaren later weer verzocht om een opgave te doen van het aantal inwoners van Ossendrecht. Samen met de schepenen Cornelis Stoffelssen en Jeronimus Slachvelt bevestigde de klerk Jan Janssen Hooghe (zeer waarschijnlijk Hoochuijs), dat er op 18 mei 1599 in Ossendrecht in totaal, "jonck ende oudt", 96 personen woonden. 47)

Insgelijks deed dat Jan Cornelissen van Hoogerheide, die op 10 mei 1599 een lijst inleverde met daarop de namen van de mensen die op dat moment in Hoogerheide woonden:

" Anthonis Pieterssen, vier kinderen
Jan Cornelissen, drie kinderen
Bouwen Huijbrechssen, twee kinderen
(en waer noot datmen hem onderhout dede)
Pieter Adriaenssen Roeijer, twee kinderen
Cornelis Bastiaenssen, drie kinderen
Een weduwe met vier kinderen.

tSamen 31 oude ende jonghe mensschen."

In aansluiting op hetgeen reeds eerder geopperd werd, namelijk de mogelijkheid dat deze mensen misschien kort daarna weer zijn vertrokken, valt nog te noteren dat Jan Cornelissen deze gelegenheid, het tellen van het aantal mensen, gebruikte om de heren van de Staten-Generaal te informeren over de behoeftige omstandigheden waarin de inwoners van Hoogerheide verkeerden. 48)

Jan Cornelissen sloot zijn verklaring af met de woorden:

"Want duegdelijc ende rechtvaerdich is
om de waerheijt ghetuijghenisse te geven."

Hopelijk leefden deze rechtschappen gevoelens ook bij de mensen, die, na de turbulente gebeurtenissen van de voorbije jaren, naar de dorpen zijn teruggekeerd. In een moedige poging een nieuw bestaan op te bouwen in de streek die de meesten van hen in het voorjaar 1583 hadden verlaten.

Bergen op Zoom, 15 februari 1991. Rochus J. van den Bergh.

BRONNEN:

Literatuur:

- J.B. Krüger : Kerkelijke geschiedenis van het bisdom Breda, 1878.
- W.A. van Ham : Van markiezaat en regio, in: Studies uit Bergen op Zoom, dl. 1, 1975.
- C. Slootmans : Een aanslag op Bergen op Zoom, in: Sinte Geertruidtsbronne, 1931.
- C. Slootmans : De beeldenstorm in 1580 te Bergen op Zoom, in: Sinte Geertruidtsbronne, 1927/1928.
- C. Slootmans : Het voormalig kasteel te Wouw, in: De Ghulden Roos, 1943.
- W.J.F. Juten : Birons legertocht in het Markiezaat van Bergen op Zoom, in: Taxandria, 1896.
- J. Kleijntjens : Het ontstaan der hervorming binnen Bergen op Zoom, in: Taxandria, 1932/1933.
- S.J. en C. Slootmans
- C. Slootmans : Oud-Ossendrechtse Sprokkels, overdruk uit Sinte Geertruidtsbronne, 1939.
- W.A. van Ham : Symbolen uit de opstand in de Nederlanden, in: De Nederlandse Leeuw, nr, 9, september 1978.
- G.J. Juten : Genealogische fragmenten, in: Taxandria, 1934.
- L.J. Rogier : Geschiedenis van het katholicisme in Noord-Nederland in de 16e en de 17e eeuw. Eerste deel, Amsterdam 1945.
- Stadsarchief vóór 1810, afgekort als S.A., Gemeentearchief Bergen op Zoom.
- Archieven van de Raad-en Rekenkamer van de markiezen van Bergen op Zoom, afgekort als A.R.R., Gemeentearchief Bergen op Zoom.

NOTEN:

1. A.R.R. inv. nr. 2631.
2. W.A. van Ham: Van markiezaat, pag. 53, noot 38.
- 3, 4, 5. C. Slootmans: De beeldenstorm, pag. 136 (1927), 66, 69:
Slootmans citeert daar J. Baselis.
6. L.J. Rogier: Geschiedenis, pag. 619.
- 7, 8, 9, 10. Kleijntjens en Slootmans: Het ontstaan, 1933,
pag. 212 noot 1, pag. 211, 215 en 317.
11. A.R.R. inv. nr. 14, fol. 12.
12. C. Slootmans: Een aanslag, pag. 159.
13. Kleijntjens en Slootmans: Het ontstaan, 1933, pag. 318.
14. W.J.F. Juten: Birons legertocht, pag. 38.
15. A.R.R. inv. nr. 2453.
16. idem.
17. G.J. Juten: Gen. Sprokkels, pag. 112.
18. W.A. van Ham: Symbolen, pag. 301.
19. J.B. Krüger: Kerkelijke, deel 4, pag. 83.
20. C. Slootmans: Oud-Ossendrechtse, pag. 9.
21. A.R.R. inv. nr. 980.
22. A.R.R. inv. nr. 445.
23. Zie literatuurlijst.
- 24, 25, 26, 27. W.J.F. Juten: Birons legertocht, pag. 37, 39, 136
en 135.
28. A.R.R. inv. nr. 980, fol. 1.
29. A.R.R. inv. nr. 980, eerste rek. fol. 16, 16v.
30. Idem, tweede rek. fol. 18v, 19.
31. Idem, tweede rek. fol. 12.
32. Idem, derde rek. fol. 1, 1v.
33. Idem, derde rek. fol. 8, 8v.
34. S.A. inv. nr. 32, fol. 24.
35. Idem, inv. nr. 33, fol. 195v, 196.
36. C. Slootmans: Het voormalig, pag. 127.
37. S.A. inv. nr. 33, fol. 130v.
38. S.A. inv. nr. 175.
39. Idem, inv. nr. 32, fol. 25v.
40. Idem, inv. nr. 32, fol. 50v.
41. Idem, inv. nr. 32, fol. 31.
42. Gedeponeerde archieven, inv. nr. 3.
43. A.R.R. inv. nr. 2514.
44. R.J. van den Bergh: De keuren van Ossendrecht, Tijding 1988-1, pag. 23.
45. A.R.R. inv. nr. 2632.
46. Gedeponeerde archieven, inv. nr. 4.
- 47,48. Rijksarchief 's-Gravenhage, Resoluties S.G. Raad van State, Genera-
le index nr. 3718.

AFBEELDINGEN:

- Fr. Hogenberg: Straatgevecht te Bergen op Zoom op 5 december 1581,
Gemeente-archief Bergen op Zoom, inv. nr. A.G. 210.
- Fr. Hogenberg: Gevangenneming Carl Fugher voor de stad van Bergen op Zoom,
Gemeente-archief Bergen op Zoom, inv. nr. A.G. 23b.
- Tekst : Benoeming Jan Janssen tot schout, stadhouder en klerk.
N.B.: handtekening van Thomas Bethen.
- Tekst : Inwoners van Ossendrecht, 8 december 1596.
- Tekst : Inwoners van Hoogerheide, 10 mei 1599.
- Bijlage : Toestemming tot het vormen van een burgerwacht:tekst en
transcriptie.

Cozja

Inne gewone de Staten Ghentelichdoms ende Lande
 van Brabant Alredy gong die dese toeyentboordige
 sully sie off hoore, losse, Caluit dor to witer dat
 zij gendicht vossy ter ooytmoedigher bedy d'outboordde
 der dorre van beentvoest & p'andvost ende huyborgher
 soo veel om de redding by houlicdy yvallegedot als
 andere consideratig gindaw tot moidevnde, die pluy
 jobly gegint ende gearcordedot yelich sy by de sen
 sey g'innu' ende accorded van in h'elickidder respective
 dorre to moghe honden de vragt soo veel p'ard als
 suacte op dat door middel vandig sy moge bek'heve
 alle vuytloopinghe van soldaty vander gendijndijandig
 mit g'andere om hen te besp'anden to y de h'oude
 h'oudelewe' ende strakt g'indere die onder de dorre
 van to vossy soldaty vnder volest van oorloge soude
 sey moge verboordde de v'ocyp' huye stonig te plunder
 h'ouing off eenigge andere onvlast off gebalt to dor
 we' verstaende dat soo verre de v'ocyp' g'omoustrant
 off eenigge van h'ey g'waecte to misbruyckig in het
 v'ocyp' vande v'ocyp' die mine v'ocyp' h'oude te
 g'ende v'ocyp' h'ey jobly gegint ende toefslacty off
 dat sy ander sime g'g'waecte to h'oude d'awmede
 v'ocyp' stant to blady ay eenig v'olest van oorloghe
 off andere in stict van v'ocyp' die sy sully moge dor
 vuyt last ende ter ovdementu' by onyde v'ocyp' h'oude
 v'ocyp' h'ey sal v'ocyp' v'ocyp' v'ocyp' toeladtinghe
 v'ocyp' consent de toiv'onde ende tot mede v'ocyp' h'oude
 v'ocyp' h'ey jobly onyde v'ocyp' h'oude v'ocyp' h'oude
 onv'ocyp' h'ey g'innu' g'innu' (M) L M d'g'annu'
 ende e'acyp' h'oude g'innu' d'v'ocyp' h'oude die ende
 g'ocyp' h'oude sy g'ocyp' to g'ocyp' h'oude h'oude
 die 12 novembe 1589

Toestemming voor het vormen van een burgerwacht: tekst en transcriptie.

Copia

Mijne Heeren de Staten Shertoichdoms ende Lants van Brabant. Allenden genen die dese jegenwoerdiege sullen sien oft hooren lesen Saluit. Doen te weten dat zij geneijcht wesen ter ooijtmoedieger beden der Inwoenderen der Dorpen van Woensdrecht, Ossendrecht ende Huijberghen soo wel om de redenen bij henlieden geallegeert als andere consideratien hun daer toe moverende, den selven hebben gegunt ende geaccordeert gelijk sij bij desen hen gunnen ende accorderen van in heurlieder respective Dorpen te moghen houden de wacht soo wel sdaechs als snachts opdat doer middel van dien sij mogen beletten alle vuytloopinghe van soldaten vander gemeijne vijanden mitsgaders om hen te beschermen tegen de Roovers knevellaers ende straetscheijnders die onder tdecxsel van te wesen soldaten ende volck van Oorloge souden hen mogen vervoerderen de voorschreven Ingesetenen te plunderen berooven oft eenigen anderen overlast oft gewalt te doen. Wel verstaende dat soo verre de voors. remonstranten oft eenige van hen geraeckten te misbruijcken in het draegen vande wapenen die mijne voors. heeren ten eijnde voors. hen hebben gegunt ende toegelaeten oft dat sij andersins hen geraeckten te vervoerderen daarmede wederstant te bieden aen eenich volck van oorloeghe oft anderen in stuck van executie die sij sullen mogen doen vuyt last ende ter ordonnantie van mijne voors. heeren Staten hen sal worden deffect vande voors. toelaetinghe ende consent, des toirconde ende tot meerder versekerheit vandien hebben mijne voors. heeren Staten dese doen ondertekenen bij hunnen grieffier Mr. L. Meganck ende cachetteren metten cachette dwelck sijlieden desen ende gelijcken saecken sijn gewoen te gebruijcken binnen Antwerpen den 12 meert anno 1583.

VAN WAT VERDWEEN DEEL IV CAFE 'POLDERZICHT' OP CALFVEN

EEN STUK VOORGESCHIEDENIS.

Vóór 1800 verdwijnen de Heerlijkheden. Calfven houdt op te bestaan. Maar de naam blijft en wordt automatisch gegeven aan een groter gebied daar ter plaatse. Het grenst in het noorden aan Hoogerheide, in het zuiden loopt het tot en met de Berghoeve en oostwaarts is de Schapendreef de denkbeeldige grens. Onofficieel ontstaat zo het gehucht Calfven. In 1814, als de Franse troepen hier weer verdwenen zijn, vraagt de provincie aan het gemeentebestuur van Ossendrecht hoeveel en welke gehuchten er zijn. In het bevolkingsregister van 1820 staan vermeld: de namen en huisnummers van de mensen van het gehucht Calfven. Met ± 20 gezinnen begint men hier aan het herstel en de opbouw na deze oorlog. Heel langzaam komt dat op gang. Door landbouw, veeteelt, wat bosbouw en handel tracht men een opgaande lijn te vinden. Een nieuw lichtpuntje is de opkomst van de cichorei. Het aantal inwoners neemt toe. Onder hen bevinden zich in 1837 drie gezinnen uit Oud Gastel: de familie Elst, Adrianus Schrauwen en de kuiper Gijsbertus den Ouden. Waarschijnlijk gaan ze alle drie werken in de cichorei.

SLECHTE WEGEN.

Een groot probleem is de slechte weg Ossendrecht-Hoogerheide.

In 1853 komt de gemeente Ossendrecht, in overleg met Woensdrecht en Zandvliet, met een plan. Gezamenlijk hebben ze belang bij de aanleg van een verharde steenweg, lopend vanaf de afslag Hoogerheide-Putte, via Calfven - Aanwas - Kabeljauw - Zandvliet, en dan daar aansluiten op de weg naar Antwerpen. Het zou ook een uur korter zijn

Café "Polderzicht" te Calfven. Het huis en de schuur dateren 1881. Op de voorgevel: "A.N.W.B.-Hulpkist" en het bordje: "Voetpomp". Let op de gemeentelantaarn rechts aan de gevel. Voor het huis van l. n. r.: Pieta Wircx, haar moeder Cornelia, met de hoedjes: Wies Verbiest-Sebrechts en Cornelia Rooijmans-Goossens en rechts: Clementien Wircx.

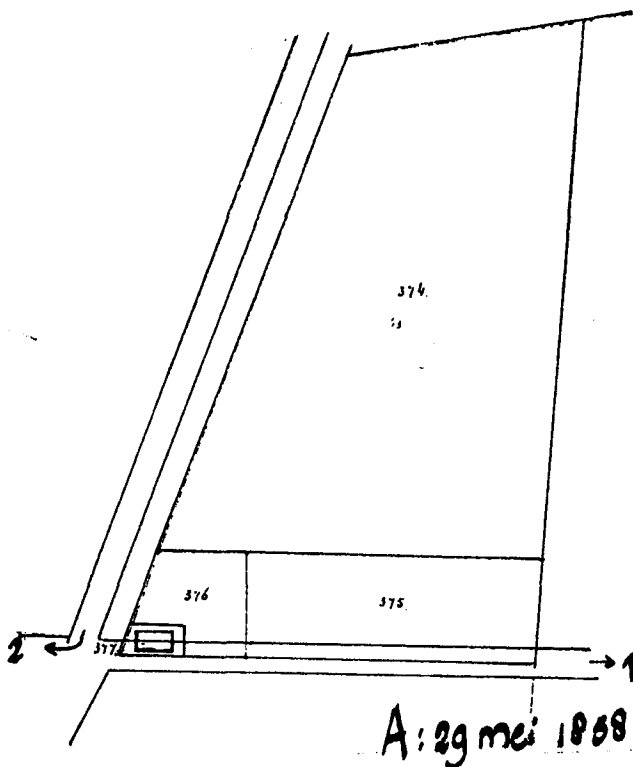
Van rechts naar links: Marijn Nuijts met zijn vrouw Clementien Nuijts Wircx, haar moeder, zuster en nicht.

dan over Putte. Er komt geen steun van het Provinciebestuur; alles wordt afgewezen.

Wanneer de familie Withaegs plannen maakt om de cichoreifabrikage op Calfven te beginnen, gaat het gemeentebestuur van Ossendrecht opnieuw in overleg met Woensdrecht. Het goedkoopste dat men kan bedenken is een grindweg en daarbij vraagt zij de medewerking van de bevolking. Voor het gedeelte van Hoogerheide moeten ze het grind gratis aanvoeren vanaf het haventje van Ossendrecht. Van de mensen van Calfven en Ossendrecht wordt hetzelfde gevraagd. Het bestuur van de Zuidpolder wil, ook uit eigenbelang natuurlijk, een gift doen van duizend gulden. Dit plan krijgt de steun van de provincie. Zo komt er in 1857 een nieuwe weg, die wel ieder jaar gerepareerd en bijgevuld moet worden, maar meer mogelijkheden biedt dan de oude.

CAFÉ "POLDERZICHT".

In 1857 wordt aan deze weg, bij de kruising Bergstraat, een huis gebouwd door Maria Elisabeth Hendrina Spranken-Morin, weduwe van Martien Johan Ente.

Zij bezit een groot stuk grond ten noorden van de Bremweg (later Bergstraat genoemd) en westelijk begrensd door de weg Ossendrecht - Hoogerheide.

Zij biedt dit pand, staande op 39 roeden grond, te koop aan aan het pas gehuwde paar Petrus Wircx en Cornelia de Cater.

De koopsom is tweehonderd gulden, verhoogd met acht gulden kosten.

1. Thans: Bergstraat.
2. Weg Hoogerheide - Ossendrecht
Gem. O'drecht, Sectie B 1:2500

Vergunning.

Op verzoek, ddag Februari 1905, van de handster dezer vergunning, voorst, het vol- doening an het huuse luy van art. 59 der Drankwet, op dese akte aangebracht, dat se vergunning voortan zal gelieven worden verkoop bij kroonwaelheren van minste dan tien liter voor gebruik ter plaatse van verkoop of elders, met vermelding dat de localiteit, waarvoor de vergunning is verleen, een oppervlakte heeft van 35 ^{1/2} ^{1/2}, en dat het huis thans gemerkt is wijf A. n° 32.

Ossendrecht, den 14 april 1905.
Burgemeester en Wethouders van Ossendrecht,
J. J. Thoms.
De secretaris,
C. J. J. J. J.

Burgemeester en Wethouders van Ossendrecht,
Geeien het adres van Anna Cornelia de Waater, weduwe van Petrus Wircos, Tapster, wonende alhier, waarbij omde vergunning wordt verzoekt tot het dagelijks verkopen van sterken drank in het klein in de groote of gelagkamer van het huis staande aan den weg naar Heergerheide, op Calpven alhier, wijf art. n° 32.
Overwezen: dat op den 1 elbei 1881 in de aangeduide lo- caliteit, onder schijf met de wet van 28 juni 1881 (Staatsblay n° 97), gevestigd bij de wetten van 23 april 1884 (Staatsblay n° 54) en 16 april 1885 (Staatsblay n° 78), of de verordeningen dezer Ge- meente, door voornoemde Petrus Wircos sterke drank in het klein werd verkocht;

dat voornoemde Wircos op 16 elbei 1899 alhier is overleden en de adregeante op 1 elbei 1881 reeds met hem in algheele wette- lijke gemeenschap van goederen gehung was en op dat tijdstip alsoo met hem te samen in die localiteit het bedrijf uitoefend;

dat sedert an die localiteit de bestemming omvoorverkoop van sterken drank in het klein te worden gebruikt niet door eene daad van den eigenaar of gebruiker is ontvomen;

dat geen grondent besien is, waarop de aangevraagde vergunning zou moeten worden geweigerd;

Op let op de behoudelijke artikelen der boven aangehaalde wet,
Besluiten:

aan de adregeante voor den tijd van een jaer, ingaande van eerste elbei 1905 te vergun- nen, in de aangeduide localiteit sterken drank in het klein te verkopen.

Ossendrecht, den 20 april 1905.

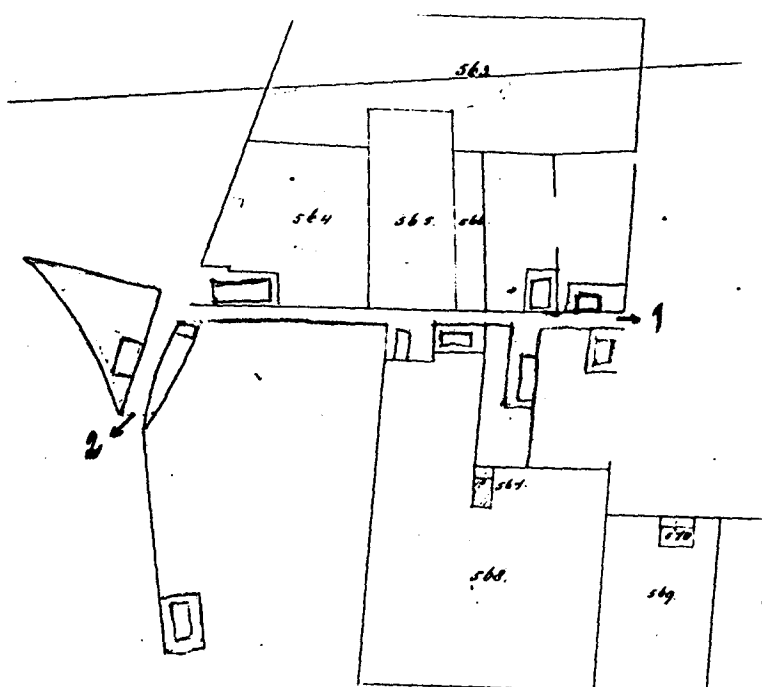

Burgemeester en Wethouders voornoemd.
J. J. Thoms.
De secretaris,
C. J. J. J. J.

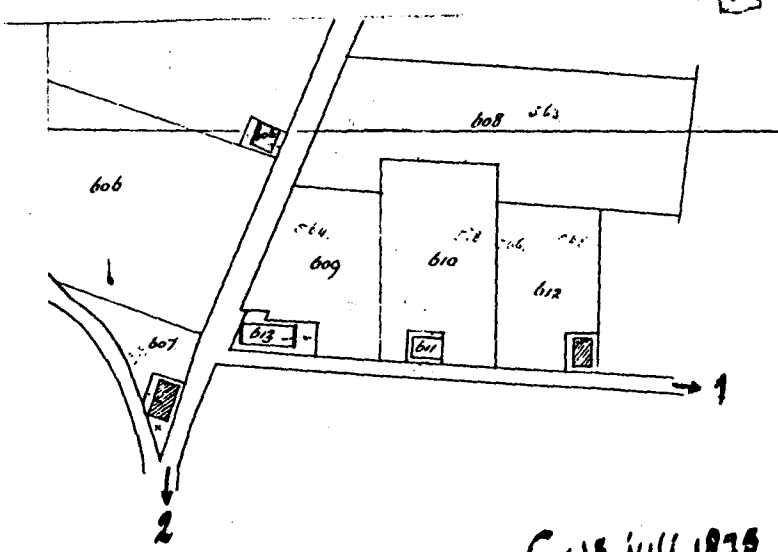
De betaling: honderd gulden ineens, en het restant als lening met een rente van 5%. Aangenomen mag worden dat er eerst groot overleg komt met hun ouders, Johannes Wircx, koopman, en Petronella Couwenberg uit Ossendrecht, en Adriaan de Cater, wever, en Johanna Vroegrijk uit Huijbergen.

Men komt overeen en de koop gaat door. Omdat men vóór 1881 geen vergunning nodig had, is niet precies na te gaan of dit huis al direct werd gebruikt als café en het mogelijk de eerste drankgelegenheid was op Calfven. (zie kaart A).

De ouders van Cornelia de Cater komen bij hen inwonen. Op kaart B van 1871 zijn de huizen, die tot dan in de Bergstraat en omgeving waren gebouwd ingetekend. In 1875 is er bij Wircx een verbouwing of vergroting. (Kaart C)

B: 31 juli 1871

C: 15 juli 1875

- 1. Thans: Bergstraat.
 - 2. Weg Hoogerheide - Ossendrecht.
- Gem. Ossendrecht,
Sectie B, schaal 1:2500.

Foto links:

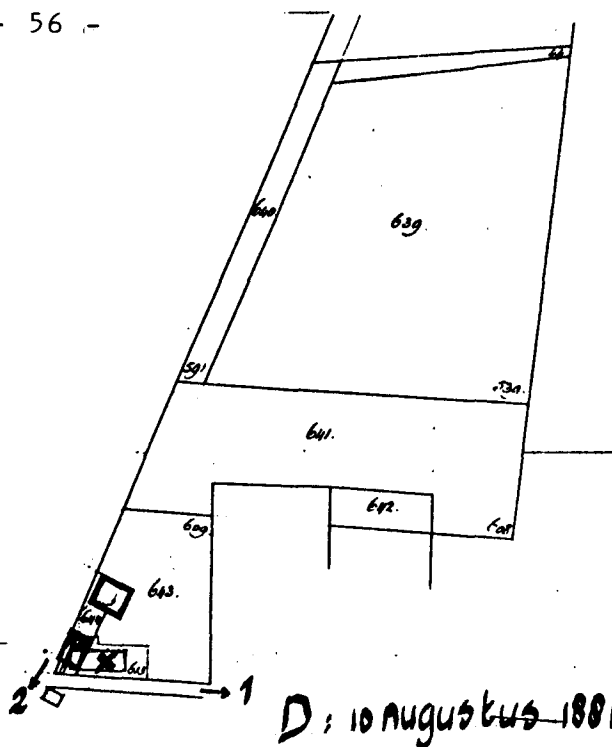
Cornelia Wircx - De Cater
met haar dochter Rosalie.

Het echtpaar Antonius en Maria Elisabeth Verschuren-
Teijssen. In het midden hun dochter Adeline.

DE ZAKEN GAAN GOED.

Het wonen bij deze weg legt voor de cafébaas en zijn vrouw geen windeieren. Ze hebben in hun bezit gekregen: grond op Klein Brembrood en in de Noordpolder. In 1881 besluiten ze hun huis af te breken, een nieuw te bouwen, mét herberg en een grote schuur. Ook hebben ze de ervaring opgedaan dat een goede bierkelder niet vergeten mag worden. (Kaart D)

1. Thans: Bergstraat.
 2. Weg Hoogerheide-Ossendrecht.
- Gem. Ossendrecht, Sectie B
schaal 1 : 2500. (X: verdwijnt)

DE A.N.W.B. OP CALFVEN.

Er moet toch heel wat verkeer zijn tussen Bergen op Zoom, via Calfven naar Antwerpen en omgekeerd. Dat komt ook onder de aandacht van de Algemene Nederlandse Wielrijders Bond. Van de 329 hulpkisten, die tot 1889 zijn geplaatst in Nederland, komt er één bij Petrus Wircx. De kist voorziet in materialen en gereedschap voor kleine reparaties en bevat ook een prijslijst. In geval van een verkeersongeluk moet niet worden betaald, maar wel een bon ingevuld en ondertekend. Op de voorgevel komt een wit bord met "A.N.W.B." en een blauw met 't opschrift "voetpomp". De bond is misschien wel geïnformeerd geweest over de plannen voor een nieuwe straatweg Hoogerheide-Calfven-Kabeljauw met een aftakking naar Ossendrecht. Deze keiweg komt in 1892.

DE "POPPE SAAI".

Zoals veel mensen in Ossendrecht had ook de cafébaas

Heden overleed, tijdig voorzien van de H.H. Sacramenten der Stervenden, onze innig geliefde Moeder, Behuwdmoeder, -Zuster en Grootmoeder,

MEJUFFROUW

CORNELIA WIRCX.

geboren DE CATER,

Weduwe van den Heer PETRUS WIRCX,

in den ouderdom van bijna 81 jaar

Wij bevelen de ziel van de overledene in Uwe godvruchtige gebeden aan.

Hunne bedroefde Kinderen,

Ossendrecht, 24 Januari 1917.

P. J. SEBRECHTS—WIRCX.
P. SEBRECHTS en Kinderen.
J. M. VEREZEN—WIRCX.
J. VEREZEN en Kinderen.
E. GOOSSEN—WIRCX.
ANT. GOOSSEN en Kinderen.
M. D. v. D. BUSCHE—WIRCX.
HENRI VAN DEN BUSCHE en Kinderen.
Wed. JOH. LATHOUWERS—WIRCX
en Kinderen.

Antwerpen.

R. D. BRUIJNSEELS—WIRCX.
CHARLES BRUIJNSEELS.
CL. FR. P. NUIJTS—WIRCX.
M. NUIJTS
MARIA WIRCX.

De uitvaart zal geschieden in de parochiekerk van de H Gertrudis te Ossendrecht op *Zaterdag 27 Januari a s.*, ten 9 uren v.m.

een bijnaam. Deze ontstond niet op Calfven, maar hij bracht die mee van zijn vader. De familie Wircx woonde op de hoek (thans) Burgemeester Voetenstraat - Trambaan, op de westkant ervan. Ze hadden een winkeltje, waarin veel dingen te koop werden aangeboden, maar met als specialiteit misschien wol en garen. Men noemt het "saai" (sajet) en de vorm een "pop" of "poppe" (kluwen). De overlevering zegt: de naam werd algemeen gebruikt en men kocht bij de "Poppe Saai".

WEDUWE WIRCX.

In 1899 sterft Petrus Wircx. Zijn vrouw, Keeke, zoals ze altijd werd genoemd, staat er dan alleen voor. Uit overlevering is mij verteld, dat het een kordaat vrouwtje was. Als vrouw en moeder, maar ook in haar omgang met anderen. Ze kon goed luisteren. Door haar lange ervaring kon ze ook veel vertellen. Ze voelde zich thuis in haar omgeving. Alleen 's zondagsmorgens moest ze er even tussenuit. Een boer kwam haar dan ophalen met een "gerijke" en bracht haar naar de kerk van Ossendrecht. Er werd afgespannen bij "de Prins". Ze had haar beste kleren aan en een mooie Brabantse muts op. De mensen wisten het wel, Keeke was "grootsig" (trots). Haar dochter Clementien deed intussen het café. Zij zou de opvolgster worden. Ze huwde in 1910 met Marijn Nuijts uit Woensdrecht. Keeke overleed in 1917. Een Huijbergse van geboorte, die bijna 60 jaar op Calfven had gewoond. Een bijzonderheid voor die tijd was het versturen van rouwbrieven. Wij kunnen op deze manier ook kennis nemen van haar dood en van haar familie.

NUIJTS - WIRCX.

Van deze periode, en ook al van daarvoor, is bekend, dat zij de mensen zijn geweest, die de woning op Calfven een "moderner" aanzien wilden geven: de sierbetonnen

afscheiding, de opknapbeurt van de voorgevel met aan de voorkant een balkon en later het nieuwe dak.

Hij was zelf werkzaam in de bouw en vooral ook op de mijnen in Limburg. Mensen uit de streek hebben vaak ook onder hem gewerkt. Men noemde hem "de Spie". Clementien, zijn vrouw, deed haar werk op Calfven. Ze had haar moeder vele jaren bijgestaan en kende de herberg en zijn klanten. Het was maar van korte duur. Na + vier jaar werd ze geveld door een ziekte en overleed.

De verkoping volgde.

NIEUWE BEWONERS.

In 1922 komt er een primeur op Calfven. Het echtpaar Ant. Verschuren en Maria Elisabeth Teijssen, hij uit Hoogerheide en zij van het Galgeveld van Putte-Kapellen, wil hier een broodbakkerij beginnen. Een vergunning wordt aangevraagd en de bakkersoven wil men plaatsen in de boerenschuur. Alles komt in orde en zij kopen "Polderzicht". Een niet te onderschatten opgave: een klantenkring opbouwen, terwijl er in Ossendrecht toch al een aantal bakkerijen zijn.

Al spoedig blijkt dat Toontje Verschuren een best broodje bakt en dat ze samen goed uit de voeten kunnen in het café. Ze plaatsen er ook nog een biljart in. Zijn lidmaatschap van de harmonie van Hoogerheide en die van Ossendrecht staan er borg voor, dat deze eenmaal per jaar een muzikaal bezoek brengen aan Calfven. De sfeer en de saamhorigheid onder de mensen hier op Calfven is goed; men wil graag iets samen opzetten.

"DE SPAARBROEDERS".

Men komt tot het oprichten van een spaarkas met de naam "De Spaarbroeders". Een groot aantal mensen meldt zich spontaan. De inleg wordt één gulden per maand met als doel: in de winter twee dagen potverteren en gezellig samen-zijn. Het programma was als volgt samengesteld:

Samenkomst 's voormiddags ± 10.00 uur, wat stemming maken en dan na de middag een rondgang, verdeeld over twee dagen over Calfven. Daarbij werden bezocht de cafés van Willem Verbruggen, Nuijts, "Stekel" Moor, Stan Smits en Jan Prop. De rondgang gebeurde met het vaandel van "De Spaarbroeders" voorop. Na deze tocht, de vrouwen zijn dan ook gearriveerd, hebben Toon en zijn vrouw de maaltijd klaar staan. Het feest gaat door tot elf uur 's avonds, vaak opgeluisterd door muziek van Pol van Loon. De derde dag kan men het vat nog komen afdrinken.

BAKKERSTRADITIES.

De bakkers van Ossendrecht hebben zo hun "verplichtingen" en tradities. Dat is met Nieuwjaar het gratis afgeven van een krentenbrood of peperkoek. Wanneer een van de klanten een communicant heeft, mag de jongen of het meisje na de mis bij de bakker komen eten. Dit was een hele belevenis, vooral als de bakkersvrouw dit op een leuke manier kon brengen. Op Calfven, zei men, was dat altijd goed geregeld.

De mensen op hun beurt bezochten, ook traditiegetrouw, het café als er een kind was geboren. Na de doop gingen peter, meter en de vader even langs om een drankje. Dit kon wel eens uit de hand lopen, vooral als de vader heel blij was met zijn eerste zoon, de stamhouder, zoals men die toen noemde. Ook andere zaken speelden. Zo gingen klanten takkebossen ("musterd" = mutserd) binden en boomwortels ("pinnen") rooien. Die werden geleverd voor de oven. De bakker bracht dan zoveel brood gratis als men had afgesproken. In de periode Verschuren is er naast de herberg ook nog een winkeltje gekomen voor de verkoop van brood en de meest noodzakelijke artikelen voor het huishouden. In 1939 volgde nog een grote opknappbeurt met nieuwe deuren en ramen. De familie bleef er wonen en werken tot 1946.

Burgemeester en Wethouders van OSSENDRECHT

gezien een op 4 Januari 1946 ingekomen
verklaring
verzoeken dd. 3 Januari 1946 van

Verschuuren, Antonius Johannes

van beroep Caféhouder

wonende te Ossendrecht Kalfven C
nr. 52 waarbij hij volhardt bij zijn verzoek
om een volledige vergunning voor den

verkoop van sterken drank in het klein, waardoor hij thans als
nr. 1 op de lijst ing. art. 17 der Drankwet 1931 S 476
komt overwegende, dat geen der in artike 2, eerste lid, der drankwet
(staatsblad 1931, nr. 476) vermelde omstandigheden aanwezig is;

BESLUITEN:

1° aan Verschuuren, Antonius Johannes,
voornoemd een volledige vergunning te verleen
voor den verkoop van sterken drank in het klein voor het tijdvak
van heden tot en met 30 April 1946 ;

2° de vergunning te verleen voor de volgende localiteit :
Zuid Westelijk vertrek van perceel wijk C. no. 52

van het perceel

, nr. , welke localiteit
een oppervlakte heeft van vijf en dertig 3/100 m²

Ossendrecht , 19 Januari 1946

Burgemeester en Wethouders voornoemd,

De Wethouder, De Burgemeester,
(gef.) C. Mattheussens (gef.) F. Vos de Wael

Voor afschrift.

De Secretaris der gemeente Ossendrecht

F. Vos de Wael

Plaatsnaam, naam van
aanteekeningen en wijzigingen

Bij besluit van Burge-
meester en wethouders
der gemeente Ossendrecht
dd. 13 April 1950 is deze
vergunning overgeschre-
ven ten name van Maria Elisa-
beth Teysen, oud 59 jaar
met toepassing van arti-
kel 29 der Drankwet S
1931 nr. 476
Ossendrecht, 13 April
1950.

Burgemeester en wet-
houders voornoemd,
De Burgemeester,
get. F. Vos de Wael.

De Wethouder,
get. C. Mattheussens.
Voer afschr. De Secretaris,

Het besluit van burge-
meester en wethouders van
Ossendrecht dd. 1 April
1950, overeenkomstig art.
29, lid 2 der Drankwet,
overgeschreven ten name
van Nagtzaam, Roelandus,
wonende Kalfven 50 te
Ossendrecht, met toestem-
ming van de Minister van
Sociale Zaken en Volksge-
zondheid dd. 21 Mrt 1955
nr. 4241.

Ossendrecht, 1 April 1955
Burgemeester en wethou-
ders voornoemd,
De Burgemeester,
get. F. Vos de Wael
De Wethouder,
get. C. Mattheussens.

Voer afschrift,
De Secretaris,

F. Vos de Wael

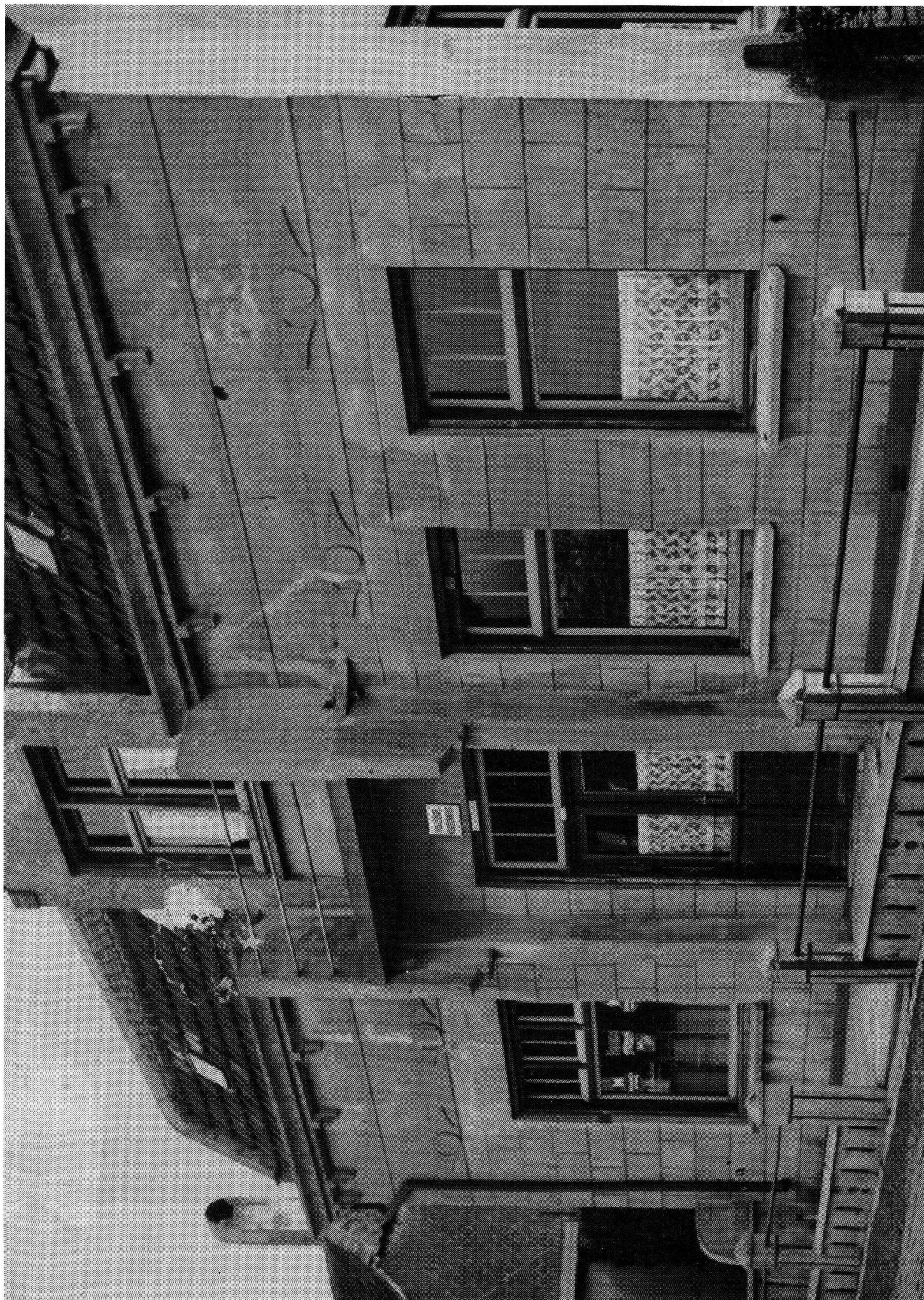

N. S. 12820

De op deze vergunning vermelde lokaliteitsaanduiding wordt gewijzigd in
westelijke beneden-lokaliteit van hetzelfde perceel, welke lokaliteit een
oppervlakte heeft van 46,9475 M2.

Burgemeester en Wethouders van Ossendrecht,
De Wethouder, De Burgemeester,
get. C. Mattheussens get. F. Vos de Wael

Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris.

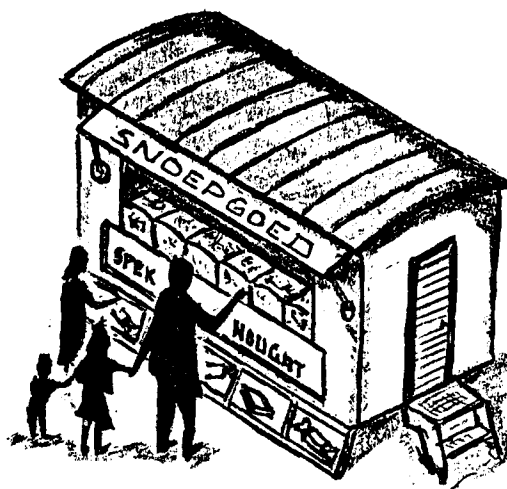
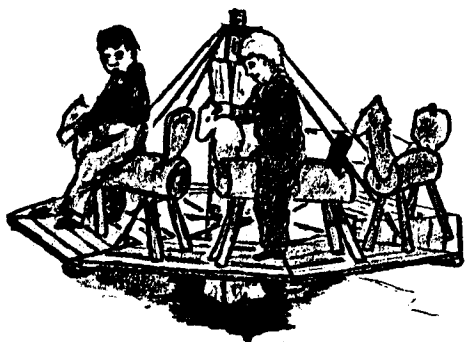
Café "Polderzicht" met winkel, zoals het in 1946 werd verkocht aan R. Nagtzaam. Links boven ziet men nog de schoorsteen van de bakkerij.

DE OPVOLGERS (15 - 7 - 1946).

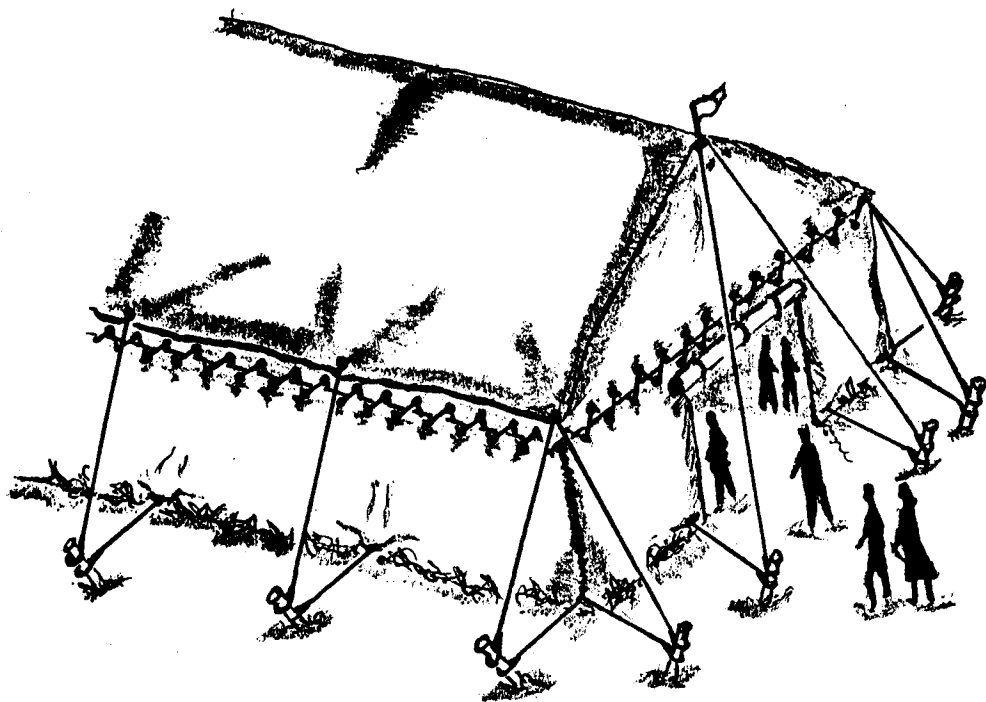
Het zijn Roelandus Nagtzaam uit Standaardbuiten en zijn vrouw Maria van Peer uit Hoeven. Beiden durfden het aan om in een voor hen onbekend gebied de zaken over te nemen. Dit bij een concurrentie van twaalf warme bakkers. Ook het café vraagt daarbij grote aandacht. Met veel inzet en ondernemingsgeest gaat men aan de slag. Bij de overname van een bakkerij speelt het aantal klanten een grote rol, maar het aantal baaltjes bloem is van doorslaggevende betekenis. Bij zo'n 8 à 10 baaltjes per week gaan de zaken goed. Hoger kwam toen vaak niet voor. De bakkers moeten er veel voor doen en klantenverlies wilde men tot het minimum beperken, ondanks soms betalingsmoeilijkheden. De zorg voor de cafébezoekers en de vereniging "De Spaarbroeders" was bij hen in goede handen. Door de bevrijdingsfeesten en de optocht in de jaren 1944 - 1945 was het buurtschapsgevoel sterk gegroeid. Om de onkosten wat te dekken kwam men met een plan.

KERMIS OP CALFVEN.

In 1949 wil men proberen een kermis van de grond te krijgen. Roel Nagtzaam stelt zijn erf beschikbaar en daar worden op geplaatst: een kraam, een gehuurde danstent en een zelf gemaakt draaimolentje voor de kinderen.

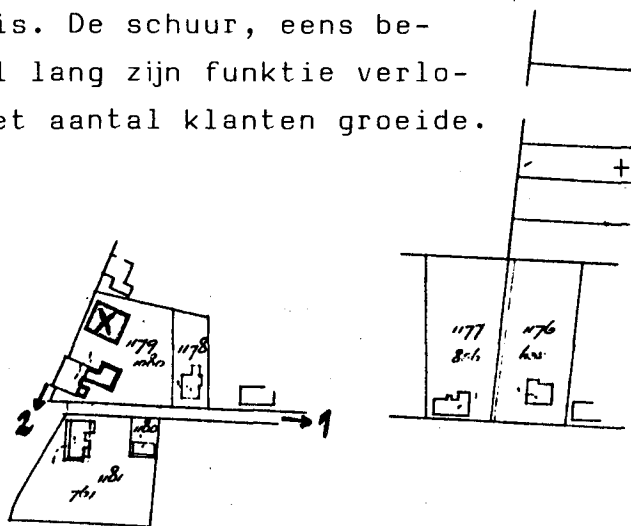
Calfvense Kermis

Ook zijn café en dat van Jan den Ouden zorgen voor de opvang van de kermisbezoekers. Het werd een groot succes en men ging ermee door.

AFBRAAK SCHUUR (1954).

De houtoven was niet meer van deze tijd. Een nieuwe bakkerij kwam tot stand bij het huis. De schuur, eens bedoeld voor de landbouw, had al lang zijn functie verloren en ging tegen de grond. Het aantal klanten groeide. Het bakken en bezorgen is een flinke dagtaak. In 1958 slaat het noodlot toe bij Roel Nagtzaam. Zijn vrouw, en moeder van twee zoons, komt te overlijden. Het is een moeilijke periode, waarbij de werkzaamheden toch doorgang moeten vinden. In 1959 huwt hij met Annie Nagtzaam uit Klundert.

E : 18 mei 1965

1. Thans: Bergstraat.
2. Weg Hoogerheide-Ossendrecht. Gemeente Ossendrecht, Sectie B schaal 1 : 2500. (X: verdwijnt)

Foto boven:

In het midden "Polderzicht", dat in 1978 is gesloopt.
Rechts achter:
De bungalow van de familie nagtzaam.
Links: Bushalte BBA.

Foto rechts:

Het echtpaar
R. Nagtzaam-Nagtzaam.

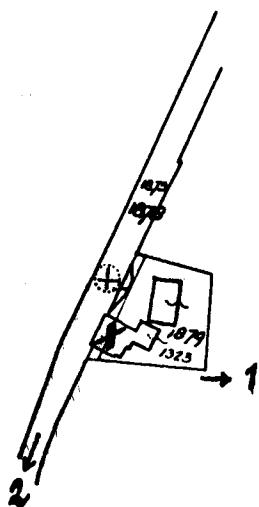
Aan haar de niet gemakkelijke taak de leegte op te vullen, zich aan te passen en in te schikken. De winkel verdwijnt en deze ruimte komt bij het café. De jaarlijkse kermis blijft bestaan tot 1962. Door de komst van de televisie én doordat de mensen steeds meer in het bezit komen van een auto, verandert het leefgedrag en loopt het café-bezoek terug. Zo ook in "Polderzicht". De combinatie, 's morgens vroeg in de bakkerij en 's avonds laat in de herberg, wordt ook steeds zwaarder.

In 1972 valt de beslissing en het café gaat dicht. Misschien is toch het juiste moment gekozen.

In de bakkerswereld is veel aan het veranderen. Van de eens dertien warme bakkers in Ossendrecht blijven er drie over, waaronder Nagtzaam. Zo iets had hij zich in 1946 niet kunnen voorstellen. Met behulp van zijn vrouw en de twee zonen is er een goede en grote klantenkring ontstaan. Maar ook voor hen komt het moment dat de jaren gaan tellen. Ook de wetenschap dat zijn zoons niets voelen voor opvolging maakt het niet altijd eenvoudig.

Er komen hartklachten en vader en moeder Nagtzaam besluiten te stoppen. Achter het oude "Polderzicht" laten ze een bungalow bouwen met deze naam op de gevel en met een prachtig uitzicht op de polder.

1. Thans: Bergstraat.
 2. Weg Hoogerheide-Ossendrecht.
- Gemeente Ossendrecht, Sectie B
schaal 1 : 2500.
(X: verdwijnt)

F: 16 April 1979

In 1978 volgt de sloop van het oude "Polderzicht". De eens zo markante plek, die samen met het café van Jan den Ouden, lange jaren het middelpunt heeft gevormd van deze eensgezinde leefgemeenschap. Vier gezinnen hebben hier gewoond, gewerkt, de kost verdiend en misschien meer dan dat. Ze hebben hun gasten en klanten jaren achtereen ontvangen

en gediend.

Al zorgt het verkeer hier nu voor meer drukte, toch is het stiller geworden op Calfven.

Hoogerheide, 1 maart 1991. P.J. v.d. Bussche.

BRONNEN.

Gesprekken met de families L. Plompen - Verschuren en R. Nagtzaam - Nagtzaam.

Kadaster te Breda.

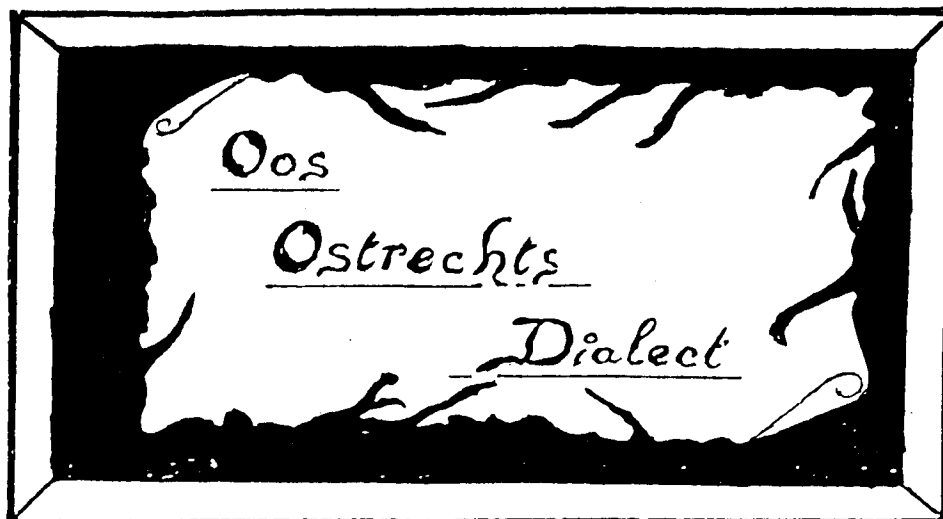
"100 jaar A.N.W.B.", een uitgave van de A.N.W.B.

Archief van de gemeente Ossendrecht:

- Bevolkingsregister: 1820.
- Raadsnotulen : nrs. 499, 505, 519 en 1297.
- Weg Calfven : nrs. 1241 en 1242.
- Grondgebied gehuchten: nr. 836.
- Verslagen Gemeente: nrs. 576 en 639.

TEKENINGEN.

De tekeningen van de Calfvense kermis zijn van Joh. van Dooren.

DEEL 2

a

- aachter : achter, na, nadat.
Gebruikt in: "'s aachtermiereges": 's namiddags.
Zo zei men ook: "'s morges": 's morgens;
 "'s miereges": 's middags;
 "'s aoves": 's avonds.
Zo zei 'n vrouw b.v. tegen een goede bekende:
"Wanneer kom-de nog es aonlwoope?" (Op bezoek)
't Antwoord kon dan zijn b.v.: "Iek kom morgenaachter-
miereget wel es leest".(Ik kom morgenmiddag wel eens
langs.)
- aaik : eik.
Gebruikt in: "aaike-kaant": eikenkant, eiken wal.
Dit is een zandwal met eikebomen en/of -struiken
langs de boskant van de weg of langs de velden.
Vroeger zagen we die veel meer dan tegenwoordig.
Enkele kennen we nog. B.v.:in de Schapendreef te
Ossendrecht zie je langs de bossen nog een pracht
van een wal met veel hoge oude bomen en hele groe-
pen heerlijk ruikende lelietjes-van-dalen en 't
zoetgeurige tweebladig dalkruid. Is er nog iets
mooiers te zien!
Ook in de Kerkhofstraat, langs "'t Eikelhof", zien
we nog zo'n wal, zij 't wel korter dan in de Scha-
pendreef, maar begroeid met zeer hoge oude eiken.
Wat een pracht!
De wallen werden vroeger vooral aangelegd om de
vroeger veel voorkomende zandverstuivingen in het
voorjaar wat in bedwang te houden. De pas inge-
zaaide velden werden bedolven onder 't zwarte stof
en dit vernietigde het pas ontloken zaad. En je
moet niet vragen, hoe het stof opgejaagd werd.

Langs de kleinste kiertjes drong het de huizen binnen en in een mum van tijd zat binnenshuis alles vol zwarte stof. O wee, als de schoonmaak pas gedaan was. Geen pretje om weer helemaal opnieuw te beginnen.

- aansvol : 'n handvol.
B.v. 'n handvol snoepjes.
- aarges : ook: "ierges", en "ier of daor":
ergens.
B.v. "Waar êm 'k dâ boek aarges (ierges) weggelegd?"
Waar heb ik dat boek ergens weggelegd.
- aarm : gebruikt in: "Den och-aarme ut'ange":
Dit werd gezegd van mensen, die deden alsof ze erg arm waren, maar het heus niet waren.
- aarmoei : armoe. Gebruikt in: "Aarmoei troef":
Dit werd gezegd, als er in een huishouden erge armoe was. Dit kwam vroeger nogal eens voor.
Toen kende men het woordje "steun" nog niet.
Er waren toen nog echte arme gezinnen.
- aart : erwt.
Zo werden en worden er in onze streek veel kavels erwten verbouwd. Vroeger moesten die erwten met de hand geplukt worden. Vele vrouwen en ook kinderen zaten 's morgens al heel vroeg - om half vier waren ze vaak al aan de pluk - in de velden te trekken.
Vermoeid kwamen die kinderen naar school. Oververmoeid en slaperig zaten ze dan in de bank. Te begrijpen dat ze dan onder de lessen in slaap vielen.
- aarve : erven.
- abbekrats : kleinigheid.
- abbetaant : vervelend.
Afkomstig uit het Frans: embêtant.
- absjaar : 'n vriendelijke, aardige jongen, die vrolijk uit de hoek kan komen .
- afbattering : flink pak slaag.
B.v. "'n afbattering krijgen": 'n flink pak slaag,
'n flink pak rammel krijgen.
- afblotten : afbladderen, afschilferen.
Door droogte of ouderdom gebeurt het wel dat de verf van het houtwerk loslaat. Er komt dan 'n blaas of scheur en de verf laat los.
- af(h)aank : afgang.
Dit was een klein stenen gebouwtje tegen de achterkant van het huis, gewoonlijk vlak bij de achterdeur, waarin men vroeger het witte zand pro-

- beerde droog te houden.
Dit zand werd gebruikt voor de vloerversiering "in den 'uis" (kamer), bij het wetten van messen op de slijpsteen en van ander scherp "getuig" op de wetplank. Ook bewaarde men er het droge hout en de kolen.
- afsteden : ook: kom-af maken: besluiten.
Ge moet niet blijven treuzelen en "kom-af maken".
- afstraoven : iets op een slinkse manier van iemand afschooien.
- afzetten : gebruikt in: "nen afgezette 'eiligedag":
Kerkelijke feestdag die nu niet meer als zodanig wordt gevierd.
- Agger : uitwateringssloot, die van de vroegere Woensdrechtse krekken komt; stroomt eerst uit in de Sjammer en loopt dan langs de Schenkeldijk naar de Nieuwe Hinkelenoordpolder, waar hij de naam Agger krijgt.
Dan stroomt hij door naar Hoogerwerf, waarna hij uitmondt in de Noordkil of het Ossendrechtse Gat.
- aon : haan.
Gebruikt in: "den aon rijje": Een vroeger carnavals-"spel", dat we ons nog goed herinneren.
Grotere jongens en jonge mannen gingen hun carnavalsfeest vieren in hun "vast" café, toen nog "arrebaarrig" (herberg) genoemd.
Een dode haan werd buiten aan een hoge balk gebonden met de kop omlaag. Om beurten sprongen de feestvierders hoog op, om de haan de kop uit te rukken. Wie de kop uitrukte en in z'n handen hield, was de "Koning", 't hele jaar. De waardin van de herberg wist de haan te braden, zodat er 's avonds nog een etentje werd opgediend.
- aonrecomman-: aanbevelen.
deren : Wanneer iemand iets had kunnen kopen, dat de moeite waard was en waarvan nog meer te koop werd aangeboden, dan zei men tegen vrienden en goede kennissen: "Dâ kan 'k oew best aonrecommanderen".
Afkomstig uit het Frans: recommander.
- aozekuit : leger ("kuit") van een haas.
- appeleren : tot de orde roepen, op 't matje roepen.
Tegen iemand, die vervelend is, wordt gezegd: "Scheid er uit, anders zal ik je eens een "watjeko" (draai om je oren) geven!"
- apriel : op- of afrit langs een dijk, waarlangs men zich naar een boerderij of stuk land kan begeven.
- asselewostag: aswoensdag; de eerste dag van de veertigdaagse vastentijd voor Pasen.
- assie : as, rest na verbranding.
- attraperen : betrappen.
Afkomstig uit het Frans: attraper.

- auter : altaar in de kerk. (Vroegere benaming)
avaans : gebruikt in: "Da's ginne avaans": dat is geen manier van doen; dat is niet eerlijk.
aveseren : opschieten.
Afkomstig uit het Frans: avancer.

B

- baolekatoen : sterke, ongebleekte, witte katoen.
O.a. geschikt voor lakens en ondergoed.
baozelen : bazelen, onzin uitkramen.
batsen : met grote stappen door het water gaan (plonsen), zodat het water hoog opspat.
bedabben : betrappen.
B.v. Iemand op heterdaad "bedabben".
bedorven : Gebruikt in: "nen bedorven daans": 'n tot en met bedorven kind.
bedot : Gebruikt in: "bedot doen": wegkruipertje spelen.
bedotten : beduvelen, beet nemen, te pakken nemen.
beeweg : bedevaart.
B.v. "Ne beeweg 'ouwe": Ter bedevaart gaan.
Sinds 1745 gebeurt dit nog altijd op 8 september vanuit Ossendrecht. Gezamenlijk trekt men dan bid-dend en zingend op naar de kapel van O.L. Vrouw van de Hagelberg te Berendrecht (B).
begarrelen : zorgen dat iets, toelaatbaar of ontoelaatbaar, in orde komt; regelen.
begost : begonnen (Volt. deelw. van beginnen).
B.v. "Iek zin al begost". Ik ben al begonnen.
begöttelien-ge : ook: "begörrelienge".
Vroeger als "sakkervloekje" door veel vrouwen gebruikt.
B.v. "Ies dô nou, begöttelienge, nog nie klaar?": Is dat nu, verdorie, nog niet klaar/afgelopen?
beiren : beren, gieren, mest uitspreiden over 't land.
bê-jaot : wel ja!
bekaast : bijna.
B.v. Hij "ies bekaast klaar": Hij is bijna klaar.
beköst : verbruid. (als volt. deelw. van verbruien)
B.v. Ze heeft 't bij haar tante erg "beköst": Ze heeft bij haar tante dingen gedaan, die niet in de smaak vielen/niet door de beugel konden.
belleke : belletje, oorbelletje, oorhangertje, oorknopje.
B.v. "Edde gij wook bellekes ien?" Heb jij ook oorbelletjes in?

- beselen : slenteren. B.v. Langs de straat "beselen".
- beveren : beven, bibberen.
Onze Ossendrechtse kinderen gebruiken dit woord nog als ze op oudjaar al zingend van deur naar deur trekken en dan telkens vlug hun liedje afraffelen:
"Nuwe jaorke zoete,
't Vaarke ê vier voete.
Vier voete en ne steirt,
'k Zin nog wel un cintje weird.
'k Ston al ien de kouw
Te bieberen en te beveren.
M'n 'artje brikt vur jouw,
Vrouwke wul wâ geve.
Bier of braandewijn,
Maar geld zal beter zijn.
Mej al die 'eilge daoge
M'n börske wor zo klein.
D'r won nog wel ne goeje vrouw,
Die nog wel wâ geve zou.
Laank mag ze leve,
Veul mag ze geve.
'Oonderd jaor na deze dag,
Ies 't'openi dâ ze leve mag!"
- Dit "zingen" is al 'n oud gebruik in Ossendrecht. Zo'n 70 jaar geleden liepen we ook nog mee. De straten waren toen vol kinderen. Nu is dat allemaal veel minder geworden.
- bewaarschool: (vroegere naam voor de)kleuterschool.
- bezas : grote (schouder)tas.
Vroeger droeg de arbeider zo'n "bezas" over z'n schouder als hij naar zijn werk ging bij de boer. In die tas zaten z'n "knapzak" met brood, z'n "drinkeskrukske" ("drinkesbuske") en zo nog 't een en 't ander, dat hij nodig dacht te hebben.
- bizzig : bezig.
- blaøjkes : gebruikt in: "Twee blaøjkes oep oew tong ebbe": Steeds maar weer aan 't woord zijn. Men zegt dan ook wel: "Goed van den span-aajer gesneeje zin".
- blaauw : gebruikt in: "nen blaauwe mondag": nog maar kort, nog maar even, pas.
B.v. Hij woont hier pas "nen blaauwe mondag".
- blok : klomp (als schoeisel).
- blooi : bleu, verlegen.
Vooral gezegd van kinderen.
- bloske : blaasje.
B.v. "Bloskes oep 't waoter": Blaasjes op 't water.

Soms gebeurt het, dat je langs een sloot loopt en je ziet het water telkens opborrelen. Vroeger noemden wij dat "bloskes". Waarschijnlijk komt daar dan 'n soort gas omhoog. "Bloskes reigenen" was ook een verschijnsel bij langdurige buien.

- bodje : baadje, jasje, Indonesisch kledingstuk.
Gebruikt in: "Op z'n bodje krijgen": Slaag krijgen.
- boerendaggel+ laag loon.
deke
- boer-oef : hoeve van een boer, boerderij.
- boetsen : botsen.
- bollie : balie, balustrade, hekwerk.
Ook: toonbank in hotel of bankgebouw.
- botermelk : karnemelk.
- bovenaarmes : 'n gooierende/zwaaiende armbeweging maken, waarbij de arm hoog door de lucht gaat.
Tegengestelde van "oonderaarmes".
- bovemjeester: bovenmeester, hoofd van een school.
- bökziek : buikziek.
Wanneer rijp fruit te lang bewaard wordt en oud wordt, krijgt het vruchtvlees 'n bruine kleur en wordt 't te mals.
De vrucht is dan niet meer te eten.
- börzeke : beursje.
- bram : Gebruikt in: "Hij eg-get bram": Hij heeft het kwaad/moeilijk.
- broekhoest : Gebruikt in: "Den broekhoest emme": Veel harde winden laten.
- broesem : schuim.
B.v. Bij zwaar werk krijgt een paard "broesem" op de mond/bek.
- burrie : ook: "berrie": houten zijschot, b.v. van een kruiwagen.
- buutsen : butsen.
Vroeger kwam er in onze "kletterbal"(kaatsbal) ook wel eens 'n "buuts".
Wanneer de bal te oud was, kregen we die "buuts" er niet meer uit.

Contactadressen van de werkgroepen van de Heemkundekring
"Het Zuidkwartier" per 1 januari 1990.

1. Heemschut. Dhr. L. Timmermans, Duinstraat 36,
4631 KV Hoogerheide, Tel.01646-12546.
2. Toponymie. Dhr. C. v. Opdorp, Pr. Clausstraat 3
4631 LZ Hoogerheide, Tel.01646-13830.
3. 't Kwartier. Vacant
4. Distributie. Mej. M. Bastiaanse, Tulpstraat 11,
4645 CS Putte, Tel. 01645 - 2794.
5. Archeologie. Dhr. K. Rosskamp, Dorpsstraat 3,
4641 HV Ossendrecht, Tel.01647-4373
6. Oude Handwerktechnieken.
Mevr. E. Suykerbuyk - v. Agtmaal,
Raadhuisstraat 114, 4631 NJ Hoogerheide
Tel. 01646 - 12536.
7. De Zanggroep. Mevr. M.J. Pijnen-Verresen, Mgr. Poels-
straat 43, 4631 CA Hoogerheide,
Tel. 01646 - 12895.
8. Redactieraad. Dhr. A. Pijnen, Mgr. Poelsstraat 43,
4631 CA Hoogerheide, Tel.01646-12895.
9. Documentatie. Dhr. A. v. Pul, Duinstraat 40,
4631 KV Hoogerheide, Tel.01646-13423.
10. Oude talen, gezegden, spreuken, etc.
Dhr. W. Groffen, Antwerpsestraat 129,
4631 RA Hoogerheide, Tel.01646-12441.
11. Evenementen. Vacant
12. Heemtuin. Vacant
13. Kruidentuin. Mevr. J. Bruyns-Soffers, Duinstraat 54a,
4631 KV Hoogerheide, Tel.01646-13264.
14. Museum. Dhr. L. Timmermans, Duinstraat 36,
4631 KV Hoogerheide, Tel.01646-12546.
15. Fotografie. Dhr. L. Timmermans, Duinstraat 36,
4631 KV Hoogerheide, Tel.01646-12546.

Het bestuur verwelkomt suggesties van onze leden voor
eventuele andere werkgroepen.

Op de voorplaat een fragment van de
kaart van Jacop van Deventer,
cartograaf 1512 - 1575, gecopieerd
met toestemming van de uitgever,
M. Nijhoff te 's-Gravenhage.